

The Resolution of the
Kurdish Issue in Turkey:
CHOICE OR NECESSITY?

Türkiye'de Kürt Meselesini Çözmek:
**GÖNÜLÜLÜK MÜ
ZORUNLULUK MU?**

CONTENTS

Foreword	4
Introduction	6
I. A Short History of the Kurdish Issue	12
1.1 Attempts at Resolving the Problem in the Recent Past in Turkey	16
1.2 The Uniqueness of the Kurdish Issue	24
II. The Resolution Process in Turkey and Social Perceptions	28
2.1 The What and How of the Resolution Process	28
2.2 The Role of the Ruling Power and the Opposition in the Resolution Process	46
III. 2015-2020: The Longest Five Years	56
3.1 The Coup Attempt, Presidential System, Politics of Alliance and the Economic Crisis	56
• A Politics of Alliance	58
• March 31, 2019: Voters Want Normalization / The Kurds Determine the Government	60
• The Resolution of the Kurdish Issue: Optional or imperative?	70

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
Giriş	7
I. Kürt Meselesinin Kısa Tarihi	13
1.1 Türkiye Yakın Tarihinde Sorunun Çözümüne Dair Atılan Adımlar	17
1.2 Kürt Meselesinin Özgünlüğü	25
II. Türkiye'de Çözüm Süreci ve Toplumsal Algılar	29
2.1 Çözüm Süreci: Ne Oldu? Nasıl Oldu?	29
2.2 İktidar ve Muhalefetin Çözüm Sürecindeki Rolü	45
III. 2015-2020: En Uzun Beş Yıl	55
3.1 Darbe Teşebbüsü, Başkanlık Sistemi, İttifak Siyaseti ve Ekonomik Kriz	55
• İttifak Siyaseti	59
• 31 Mart 2019: Seçmen Normalleşme İstiyor / Kürtler İktidarı Belirliyor	61
• Kürt Meselesinin Çözümü: Gönüllülük mü Zorunluluk mu?	71

FOREWORD

This research report examines the Kurdish Peace Process within Turkey, considering the historical origins of the Kurdish issue, highlighting key events that led to the 2008-2011 Oslo Process and the 2013-2015 Peace Process. The study assesses both peace processes and explores why both processes failed to resolve the Kurdish issue, considering the roles of major players and which groups had the greatest effects on the process. The report then turns towards examining the future of the Kurdish Peace Process in Turkey, considering the ongoing issues within Turkish politics and what effects any peace process may have upon them. DPI would like to express its thanks to the author for producing this engaging report. The views and opinions expressed in the report remain those of the author and do not necessarily reflect the official position of DPI.

This research was funded by the Norwegian and Irish governments.

Kerim Yıldız

Chief Executive Officer
Democratic Progress Institute

ÖNSÖZ

Bu araştırma raporu Türkiye'de Kürtlerle yapılan barış süreçleri bağlamında, Kürt Meselesinin tarihi gelişimini dikkate alarak 2008-2011 yılları arasında gerçekleşen Oslo Görüşmelerini ve 2013-2015 yılları arasında gerçekleşen Çözüm Sürecini/Barış Sürecini incelemektedir. Bu rapor, Türkiye'de dene- nen yakın tarihli iki barış sürecini birlikte değerlendirip, bu süreçlerin Kürt Meselesini çözmek konusunda neden başarısız olduğunu araştırmaktadır. Bu araştırma sürecinde Türkiye'deki ana aktörlerin rolü ve hangi grupların bu sürece en çok etki ettiği sorusuna odaklanılmıştır. Bu rapor, Türkiye'de devam eden siyasi çalkantıyı/sorunları ve olası bir barış sürecinin bu duruma nasıl etki edeceği konusunu, Türkiye'de barış sürecinin geleceği bağlamında incelemektedir. Demokratik Gelişim Enstitüsü (DPI) bu ilgi çekici raporu hazırladığı için yazara teşekkürlerini sunmaktadır. Raporda ifade edilen görüş- ler yazara aittir ve DPI'nın resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Bu araştırma, Norveç ve İrlanda Cumhuriyeti hükümetleri tarafından finan- se edilmiştir.

Kerim Yıldız

İcra Kurulu Başkanı
Demokratik Gelişim Enstitüsü

INTRODUCTION

The Kurds, a people divided across four countries (Iran, Iraq, Syria and Turkey) and with at least half of their population living in Turkey, have always been perceived as both an opportunity and a threat for Turkish politics. This has actually been the case for the other three countries, as well. In all of these four countries, Kurds have often been perceived by the central governments as a danger or threat to territorial integrity, and the "Kurdish issue" affected not just their domestic politics, but also their regional and international relations. In other words, although the Kurdish issue has long been perceived and presented as an internal or domestic issue in Turkey, it has in fact always had an important regional and international aspect due to its historical and geopolitical background.

The issue has been treated as a "terrorism problem" for many years and contextualised in the framework of a securitarian paradigm. When AK Party came into power in the early 2000s, it exhibited a previously unseen approach to this issue. AK Party demonstrated its commitment to the EU process, which had gained momentum following the recognition of Turkey as a candidate country in 1999, and maintained a "conservative democratic" outlook as a political party. The AK Party had emerged from the Islamic movement, and was the political party most vocal about democracy during the period in question; as such, in the early 2000s, it made very important political decisions that promised democratisation on issues which were previously taboo in Turkey, and contributed to considerable progress in resolving the Kurdish issue in particular.

GİRİŞ

Öteden beri, dört ayrı ülkeye yayılmış (İran, Irak, Suriye ve Türkiye) ve toplam nüfuslarının en az yarısı Türkiye'de yaşayan Kürtler, Türkiye siyaseti için hem bir tehdit hem de bir imkan olarak görüldüler. Aslında bu durum, Kürtlerin yaşadıkları dört ülke için de her zaman geçerli oldu. Kürtler, yaşadıkları bu dört ülkede de, kendilerini ülke bütünlükleri için tehlike olarak gören merkezi hükümetler tarafından çoğu zaman bir tehdit olarak algılandılar ve "Kürt meselesi" bu dört ülkenin iç siyasetini olduğu kadar bölge politikalarını ve uluslararası ilişkilerini de etkiledi. Kısacası Türkiye'de uzun süre bir iç mesele olarak algılanmış ve böyle takdim edilmiş olsa da, tarihsel ve jeopolitik arkaplanı nedeniyle Kürt meselesi, aslında her zaman bölgesel ve uluslararası bir nitelik taşıdı.

Uzun yıllar güvenlikçi bir paradigma eşliğinde bir "terör sorunu" olarak muamele edilen konu, 2000'li yılların başında yeni iktidara gelen AK Parti yönetimi tarafından, o güne kadar alışılmadık bir biçimde ele alındı. Türkiye'nin 1999'da aday ülke olarak kabul edilmesiyle ivme kazanan AB sürecine bağlılık göstererek ve "muhafazakâr demokrat" bir siyasi çizgi benimsyerek AK Parti, İslami hareketin içinden gelen ve o dönem "demokrasi" idealini en yüksek sesle dile getiren parti olarak, 2000'li yılların ilk yarısında, o güne kadar ülkede tabu sayılan pek çok konuda demokratikleşme yönünde bir değişim vaat eden çok önemli siyasi kararlar aldı ve özellikle Kürt meselesi konusunda hatırı sayılır bir mesafenin kaydedilmesini de sağladı.

During the 2000s, the AK Party lacked the support of the media, judiciary, bureaucracy and the military, in stark opposition to how things currently stand. When its leader and then Prime Minister Tayyip Erdoğan said, in a speech delivered in Diyarbakır in 2005, “The Kurdish problem is my own problem, too,” he became the first politician to publicly name the problem which had been going on for many years. Erdoğan’s use of the term, “Kurdish problem,” and his taking personal responsibility for the problem made his speech one of historic significance both for the Kurds in the region and for Turkey in general; at the same time, however, another section of the public substantially reacted to his words. Despite such reactions, Erdoğan went on to demonstrate his own approach to the Kurdish issue in a variety of ways, and Turkey experienced several turning points with regard to the Kurdish issue.

Reform and democratisation efforts, including but not limited to the Kurdish issue, played a large part in the first decade of the 2000s; some other memorable and formative political events that took place during this period included the so-called “e-memorandum” of 2007, when the General Staff objected to the candidacy of Minister of Foreign Affairs Abdullah Gül to presidency; the Ergenekon Trials, which also began in 2007; the closure case brought against AK Party in 2008; the corruption and bribery scandal of 17-25 December 2013; and the Gezi Park Protests of 2013.

In spite of all these developments, for the first time in Turkey’s history in 2009, a government began to work on a project to resolve the Kurdish issue and took steps at the same time to publicly talk with a various sections and actors. The resolution project was coordinated by then Minister of the Interior Beşir Atalay. Regarding the work that went into the process, Erdoğan said, “Call it the Kurdish problem, the South-eastern problem, the Eastern problem or the Kurdish opening; we have commenced to work on it.”⁽¹⁾ Some other steps were taken in early 2009, such as the establishment of the first Kurdish-language TV broadcast channel in Turkey, TRT 6, and amending prisoners’ rights, which had prohibited them from talking to their

(1) <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-kurt-acilimi-icin-calisma-baslattik-1120538>

2000’lerin başında, bugünkünden farklı olarak medya, yargı, bürokrasi ve ordu desteğinden yoksun olan AK Parti’nin lideri ve dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan, 2005 yılında Diyarbakır’da yaptığı konuşmada “Kürt sorunu benim de sorunumdur” diyerek Türkiye tarihinde, ülkede yıllardır yaşanmakta olan problemin adını koyan ilk siyasetçi oldu. Erdoğan’ın “Kürt sorunu” tanımını kullanması ve “Benim de sorunumdur” demesi, konuşmasına bölge halkı ve Türkiye açısından tarihi bir nitelik kazandırırken, aynı ifadeler toplumun bir başka kesiminden de hatırı sayılır bir tepki aldı. Gelen tepkilere rağmen Erdoğan Kürt meselesine dair yaklaşımını farklı yollarla da olsa ortaya koyan adımlar atmaya devam etti ve ülkede Kürt meselesi bağlamında çeşitli dönüm noktaları yaşandı.

Öte yandan 2000’lerin ilk 10 yılına Kürt meselesini de kapsayacak şekilde reform ve demokratikleşme çabalarının yanı sıra, 2007’de dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanlığı adaylığına Genel Kurmay Başkanlığına verilen ve tarihe e-muhtıra olarak geçen tepki, 2007 yılında başlayan Ergenekon davası, 2008’de AK Parti’ye açılan kapatma davası, 17-25 Aralık yolsuzluk skandalı, 2013 Gezi Olayları gibi bir dizi siyasi gerilim ve olay da damgasını vurdu.

Tüm bu gelişmelere rağmen 2009 yılında Türkiye tarihinde ilk defa bir hükümet, Kürt sorununun çözümü için başlattığı bir proje doğrultusunda eş zamanlı olarak geniş bir yelpazede çeşitli kesimlerle kamuoyu önünde görüşmeye, adımlar atmaya başladı. Çözüm projesinin koordinatörlüğünü, dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay yaptı. Erdoğan yapılan çalışmalar için, “Buna ister Kürt sorunu deyin, ister Güneydoğu sorunu, ister Doğu sorunu deyin; ister Kürt açılımı diyelim, bunun üzerinde bir çalışmayı başlattık”⁽¹⁾ dedi. Aynı yılın başında açılan Kürtçe yayın yapan televizyon kanalı TRT 6’nın kurulması ve cezaevlerinde ailelerin mahkûmlarla Kürtçe konuşabilmesinin önündeki engellerin kaldırılması atılan adımlardan bazılarıydı. Şimdi işlevini tamamen yitirmiş olsa da, 2010 yılında çözüm sürecine yönelik olarak Kamu Güvenliği Müsteşarlığı kuruldu. Yine 2013 yılında çözüm sürecine katkı sunması için toplumsal ve siyasi konularda birikimi bulunan ve toplumun çeşitli

(1) <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-kurt-acilimi-icin-calisma-baslattik-1120538>

families in Kurdish. Although it has lost its function entirely by now, a Public Safety Undersecretariat was established in 2010 in order to support the resolution process. In 2013, a Wise People's Committee, consisting of publicly esteemed writers, artists, academics and NGO representatives with a background in social and political issues, was established to contribute to the resolution process.

Elections have always played an important role with regard to the resolution process in the Turkish context. From 2002 to 2015, when the resolution process was finally shelved, four general and three local elections took place in Turkey, as well as three referendums and a presidential election. The resolution process was very much affected by the political tensions and dynamics attending such activities. Although the process began its life as the "Kurdish opening," it went on to be referred to in a variety of names: "resolution process," "democratisation process," "peace process," and as a "project of national unity and fraternity". The process, led by Erdoğan and Öcalan, had for its primary political actors AK Party and BDP - HDP; it was disrupted many times over its course. Since 2015, and particularly since the coup attempt of 2016, the resolution process has lost its priority in Turkish politics. In the five years between 2015 and 2020, a lot changed both internationally and in domestic politics. Even though the Kurdish issue appears to have lost its priority in political discourse, however, its actual urgency and importance is unchanged due to its historical and geopolitical background, which transcends everyday politics.

This report aims to evaluate the period between 2015-2020 in Turkey in the context of the Kurdish issue and to attempt to answer whether resolving the Kurdish issue is optional or obligatory for Turkey under current conditions. Any analysis of the Kurdish issue requires a long-term assessment that goes beyond the current conjuncture. Therefore, the first part of this study will briefly give a detailed summary of Turkey's resolution attempts in the context of the Kurdish issue, and in the second part, the current conditions and dynamics will be discussed in light of this retrospective evaluation. In the third and last part, the question of how realistic or feasible the search for a resolution in the Kurdish issue is will be discussed in terms of social, political and economic needs, requirements and expectations.

kesimlerinin itibarını kazanmış yazar, sanatçı, akademisyen ve STK temsilcilerinden oluşan Akil İnsanlar Heyeti oluşturuldu.

Öte yandan Türkiye'de çözüm gündemine her daim eşlik eden bir başka dinamik ise seçimler oldu. 2002'den çözüm sürecinin buzdolabına kaldırıldığı 2015 yılına kadar, Türkiye'de 4 genel ve 3 yerel seçim, 3 referandum ve bir Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Çözüm süreci de hem bu siyasi gerilimlerden hem de seçim gündeminden çokça etkilendi. Kürt açılımı olarak başlayan süreç, "çözüm süreci, demokratikleşme süreci, barış süreci, millî birlik ve kardeşlik projesi" şeklinde değişen isimler aldı. Erdoğan ve Öcalan liderliğinde ve esasen AK Parti ve BDP- HDP siyasi aktörlüğünde ilerleyen süreç birçok kez kesintiye uğradı. 2015'den bu yana ve özellikle 2016 yılında yaşanan darbe teşebbüsünün ardından ise çözüm süreci Türkiye siyasetinin gündemindeki öncelikli yerini yitirmeye başladı. 2015'den 2020'ye kadar geçen sürede ise hem uluslararası alanda hem de iç siyasette çok şey değişti. Fakat Kürt meselesi siyasi retorikteki öncelikli yerini yitirse de, mevcut konjktürü aşan tarihselliği ve jeopolitik arka planı nedeniyle öneminden hiçbir şey kaybetmedi.

Bu araştırma, Türkiye'de 2015-2020 yılları arasında yaşanan dönemi, Kürt meselesi bağlamında ele alma ve Kürt meselesi konusunda bir çözümün mevcut şartlarda Türkiye için bir gönüllülük mü yoksa zorunluluk mu olduğu sorusuna cevap arama amacını taşımaktadır. Kürt meselesine dair herhangi bir analiz ise mevcut konjktürün ötesine geçen uzun hafızalı bir değerlendirmeyi zorunlu kılar. Bu nedenle bu çalışmanın ilk bölümü kısaca Kürt meselesi bağlamında ülkede çözüme yönelik atılan adımların detaylı bir hatırlatmasını yaparak ikinci bölümde, günümüz şartlarını ve dinamiklerini bu uzun hafızanın yardımıyla ele alacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise Kürt meselesi özelinde bir çözüm arayışının ne kadar gerçekçi yahut gerçekleştirilebilir olduğu sorusu toplumsal, siyasi ve ekonomik ihtiyaçlar, gereklilikler ve beklentiler ekseninde tartışılacaktır.

I. A Short History of the Kurdish Issue

Before discussing the attempts at resolving the Kurdish issue in Turkey's recent history, it is useful to examine the formation of the issue through its extensive historical as well as a political background. The modernization efforts of the multi-cultural and multi-religious Ottoman Empire, in which each community traditionally had a certain degree of autonomy within the structure called the *millet* system, radically altered the administrative and political structure of the empire, as well as the relations of the communities living in the empire with both the state and each other.⁽²⁾ The new Ottoman policy, which was shaped by the idea that modernization depended on a centralized power and which became prevalent during the Tanzimat era, meant the loss of their semi-autonomous status for the Kurds. During this period, the first Kurdish rebellions against the Ottoman centralization policy began to arise. In the following period, the relationship between the Ottoman state and the Kurds was shaped around the common denominator of Islam. From the perspective of the Ottoman Empire, the Kurds were seen as buffers and border guards against the Russian threat and the Armenian nationalism at its borders, and were integrated into the system as such. The nationalist currents that prevailed in the West and helped establish the nation-states there started to affect the communities living under the Ottoman Empire from the 19th century onwards, and the alliance between the state and the Kurds, which was based on the common denominator of Islam, continued until the establishment of the Turkish Republic. For instance, Mustafa Kemal, the leader of the *Kuva-yi Milliye* movement that started in 1918 after the First World War, received the support of the Kurds as a "Muslim hero"⁽³⁾ on the way to the War of Independence. As a result, in the transition from empire to nation-state, the Kurds and Turks co-

(2) Esra Elmas, *Sacralization of Politics in Turkey: Ocalan Perception of Turkey's Kurds*, PhD Thesis Submitted to University of Ghent, Department of Political Science and Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Department of Sociology, p.

(3) M. Sükrü Hanioglu (9 May 2011) *Ataturk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, p. 130

I. Kürt Meselesinin Kısa Tarihi

Türkiye'nin yakın tarihinde Kürt meselesinin çözümüne ilişkin adımları ele almadan önce, Kürt meselesini ortaya çıkaran nedenlerin uzun bir tarihi ve siyasi geçmişi olduğunu hatırlamakta fayda var. Millet sistemi adı verilen yapı içinde her topluluğun belirli derecede bir özerkliğe sahip olduğu çok kültürlü ve çok dinli Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldan itibaren giriştiği modernleşme çabaları, imparatorluğun idari ve siyasi yapısını ve imparatorlukta yaşayan toplulukların/cemaatlerin hem devletle hem de birbirleriyle olan ilişkilerini radikal bir biçimde değiştirdi.⁽²⁾ Modernleşmenin yolunun merkezileşen bir iktidardan geçtiği fikriyle şekillenen ve Tanzimat'la birlikte belirginleşen yeni Osmanlı politikası Kürtlerin yarı özerk statüsünün kaybı anlamına geliyordu ve bu dönemde ilk Kürt isyanları Osmanlı'nın merkezileşme politikasına karşı ortaya çıktı. Sonraki dönemde Osmanlı devleti ve Kürtler arasındaki ilişki Müslümanlık ortak paydası etrafında şekillendi. Kürtler Osmanlı için devletin sınırlarındaki Rus tehdidi ve Ermeni milliyetçiliğine karşı güvenlik sibobu/ sınır muhafızları olarak görüldüler ve sisteme entegre edildiler. Batı'da egemen hale gelen ve ulus devletleri kuran milliyetçilik rüzgârının 19. yüzyıldan itibaren imparatorluk çatısı altında yaşayan toplulukları etkilemeye başlaması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri karşısında devlet ve Kürtler arasında Müslümanlık ortak paydasında oluşan ittifak Cumhuriyet'in kurulmasına kadar devam etti. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sonrası 1918'de başlayan Kuva-i Milliye hareketinin lideri Mustafa Kemal, İstiklal Savaşına giden yolda Kürtlerin desteğini "Müslüman bir kahraman"⁽³⁾ olarak aldı. Sonuç olarak imparatorluktan ulus devlete geçişte, Kürtler ve Türkler yine Müslümanlık temelinde iş birliği yaptılar ve Mustafa Kemal milli mücadelenin hedefinin "Türk ve Kürt millî hudutlarıyla tahdid edilen Türkiye'yi taksim olmaktan kurtarmak ve Osmanlı devlet ve milletleri-

(2) Esra Elmas, *Sacralization of Politics in Turkey: Ocalan Perception of Turkey's Kurds*, PhD Thesis Submitted to University of Ghent, Department of Political Science and Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Department of Sociology, p.

(3) M. Sükrü Hanioglu (9 May 2011) *Ataturk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, p. 130

operated on the basis of Islam, and Mustafa Kemal defined the goal of the national struggle as "saving Turkey, which is delimited by the Turkish and Kurdish borders, from being partitioned and ensuring the independence of the Ottoman state and its nations".⁽⁴⁾ Following the establishment of the Republic, the Kurds were excluded from the sphere of power and the promise of autonomy expressed by Mustafa Kemal was not brought up again. The young Republic, which saw itself as shifting away from the Ottoman Empire, was established as a secular and modern nation-state. The new political reforms implemented in the Republic were influenced by Turkish nationalism, which had come to gradually dominate the state bureaucracy and institutions since the period of the Committee of Union and Progress. During the founding years of the Republic, many steps were taken within the framework of this ideal of creating a homogeneous and modern unity.

The republic's radical and authoritarian understanding of modernization meant the implementation of a policy of suppressing the non-Turkish elements in society through denial. As a result of these policies, the Republican regime denied the existence of many ethnic groups in Turkey. This included the Kurds, with measures such as banning their mother tongue and various other methods used to try and assimilate them. For the Republican regime, the Kurds began to be regarded as a threat to the ideal of both a homogeneous society and modern unity which it wished to achieve. This was due to both the Kurds' language and their being Islamic. The Treaty of Lausanne, signed just before the establishment of the Republic, led to the establishment of three separate nation-states, namely Turkey, Iraq and Syria, in the geography that was formerly Ottoman territory, and thus the Kurds were divided among the borders of four different nation-states, including Iran. The sensitivity of the nation-state regarding border security and its perception of any violation as a national threat meant that the Kurds, once the "Muslim border guards" of the Ottoman Empire, were now a "border threat" in the eyes of the young Republic.

(4) <https://www.indyturk.com/node/130166/t%C3%BCrkiyeden-sesler/t%C3%BCrkiye-kurulurken-k%C3%BCrtler-2-t%C3%BCrk-ve-k%C3%BCrt-milli-s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1yla>

nin bağımsızlığını temin etmek gayesi"⁽⁴⁾ olarak tanımlıyordu. Cumhuriyet'in kurulmasını takiben ise Kürtler iktidar sahasından dışlandı ve biizat Mustafa Kemal tarafından ifade edilen özerlik vaadi bir daha gündeme gelmedi. Kendini Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir kopuş olarak gören genç Cumhuriyet, laik ve modern bir ulus devlet olarak kuruldu ve uygulanan yeni siyasi reformlara rengini, İttihat ve Terakki döneminden beri devlet kademesine giderek hakim olan Türk milliyetçiliği verdi. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında homojen ve modern bir birlik yaratma ideali çerçevesinde çok sayıda adım atıldı.

Cumhuriyetin radikal ve otoriter modernleşme anlayışı esasen toplumdaki Türk olmayan unsurları inkar yoluyla bastırma politikasını uyguladı. Cumhuriyet rejimi, bu politikalar sonucunda Kürtler de dahil olmak üzere ülkedeki pek çok etnik grubun varlığını inkar etti, ana dillerini yasakladı ve onları çeşitli kanallar aracılığıyla asimile etmeye çalıştı. Cumhuriyet rejimi için Kürtler, hem dilleri hem de Müslümanlıkları nedeniyle yaratılmak istenen homojen toplum ve modern birlik ideali karşısında bir tehdit olarak görülmeye başlandılar. Cumhuriyet kurulmadan hemen önce imzalanan Lozan Anlaşması, eskiden Osmanlı toprağı olan coğrafyada Türkiye, Irak ve Suriye olmak üzere üç ayrı ulus devletin kurulmasına sebep oldu ve böylece Kürtler nüfus olarak İran dahil olmak üzere dört farklı ulus devletin sınırları arasında bölündüler. Ulus devletin sınır güvenliği konusunda gösterdiği hassasiyet ve bu konudaki herhangi bir ihlali ulusal tehdit olarak algılayan bakışı, İmparatorluktan ulus devlete geçişte Osmanlı'da "Müslüman sınır muhafızı" olarak algılanan Kürtleri, genç Cumhuriyet için bir "sınır tehdidi"ne de dönüştürdü.

Hem dört farklı ulus devlet arasında bölünen hem de tüm bu ülkelerde iktidar denkleminde dışlanan Kürtler Cumhuriyetin ilk yıllarında birden fazla isyanla uygulanan politikalara tepki verdiler. Bu isyanların her biri son derece sert yöntemlerle bastırıldı ve aslında "Kürt meselesi" siyasi bir sorun olarak tektipleştirici asimilasyon politikaları neticesinde Cumhuriyet döneminde

(4) <https://www.indyturk.com/node/130166/t%C3%BCrkiyeden-sesler/t%C3%BCrkiye-kurulurken-k%C3%BCrtler-2-t%C3%BCrk-ve-k%C3%BCrt-milli-s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1yla>

The Kurds, who were both divided between four different nation-states and excluded from positions of power in all of these countries, reacted to the policies implemented in the first years of the Republic with numerous rebellions. Each of these rebellions was suppressed by means of extremely harsh methods and in fact, the "Kurdish issue" as a political problem was invented as a result of the standardizing assimilation policies employed during the early years of the Republic. After these rebellions that took place during the first years of the Republic, some prominent Kurds emigrated to what is today Northern Syria. As such, compared to the Kurds in Iraq and Iran, even today the relationship between the Kurds of Turkey and Syria is based on feelings of closeness and kinship that go beyond merely having the same ethnic identity. Meanwhile, after the brutal military action in Dersim in 1938, the Kurds in Turkey entered a period of silence that lasted for nearly twenty years. This period of silence was broken in the 1960s. In the 1970s and 1980s, there was radicalization. The Kurdistan Workers' Party (PKK), led by Öcalan, was founded in 1978 with the goal of an "Independent Kurdistan", but carried out its first action against the Turkish state in 1985. This delay between formation and action was due to the majority of the PKK's actions between 1978 and 1984 against other powerful Kurdish organizations of the period in regions inhabited predominantly by Kurds. While Öcalan's passage to Syria before the 1980 coup led to the destruction of many organizations that were badly hurt and which lost their leaders as well as their members, the PKK survived and over time it became representative of the Kurdish Cause.

1.1 Attempts at Resolving the Problem in the Recent Past in Turkey

In Turkey's modern history, there are no attempts to resolve the Kurdish problem until the 1990s. From the founding period of the Republic to the 1990s, the approaches of the ruling powers to the Kurdish problem present themselves as various aspects of assimilation policies rather than attempts to resolve the problem peacefully. As seen in the Sheikh Said Rebellion in 1925 and the Dersim massacres in 1938-39, during the founding period of the Republic, the ruling power preferred to resolve the Kurdish problem with securitarian policies based on violence and oppression.

icat edilmiş oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen bu isyanlardan sonra Kürt ileri gelenlerinin bir kısmı bugünkü Suriye'nin Kuzeyine göçtüler. Bu yüzden Irak ve İran'daki Kürtlerle kıyaslandığında bugün dahi Türkiye ve Suriye Kürtleri arasındaki ilişki aynı etnik kimliğe sahip olmanın ötesinde bir yakınlığa ve akrabalık ilişkisine dayanır. Öte yandan 1938'de Dersim'de uygulanan acımasız askeri harekettten sonra Türkiye'de Kürtler yirmi yıla yakın süren bir sessizlik dönemine girdiler. Bu sessizlik dönemi 1960'larda delindi. 1970'ler ve 80'lerde ise radikalleşti. Öcalan liderliğindeki Kürdistan İçi Partisi (PKK), "Bağımsız Kürdistan" hedefiyle 1978'de kuruldu ama Türkiye devletine karşı ilk eylemini 1985'de gerçekleştirdi. Zira PKK 1978-84 arası asıl eylemlerini Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde dönemin güçlü diğer Kürt örgütlerine karşı yürüttü. 1980 darbesi öncesi Öcalan'ın Suriye'ye geçişi darbeden büyük yara alan ve üyeleri gibi liderlerini de yitiren birçok örgütün yok olmasına neden olurken PKK ayakta kaldı ve zamanla Kürt Dava'sının temsiliyetini eline geçirdi.

1.1 Türkiye Yakın Tarihinde Sorunun Çözümüne Dair Atılan Adımlar

Türkiye'nin yakın tarihinde Kürt sorununun çözümüne dair girişim niteliği taşıyan adımlara 1990'lı yıllara kadar rastlamıyoruz. Cumhuriyet'in kuruluş döneminden 1990'lara kadar siyasi iktidarların Kürt sorununa dair yaklaşımlarını, sorunu çözmeye yönelik adımlardan ziyade, asimilasyon politikalarının farklı boyutları olarak değerlendirebiliriz. Cumhuriyet'in kuruluş döneminde, 1925'te yaşanan 'Şeyh Sait İsyanı' ve 1938-39'da yaşanan Dersim katliamlarında görüldüğü gibi siyasi iktidar Kürt sorununu şiddete dayalı güvenlikçi politikalarla çözmeyi tercih etti.

Türkiye'nin çok partili döneme geçtiği 1950'ye kadar 'Doğu Raporu' başlığıyla resmi kişiler ve kurumlar tarafından kaleme alınan ve Kürtlere dair saptamaların ve öngörülerin yer aldığı metinlerde ise 'çözüm'den ziyade Kürtlerin nasıl Türkleştirileceği üzerine ifadeler yer almıştır. Siyasi iktidarların Kürt sorunu konusundaki güvenlikçi ve yasakçı siyaseti Türkiye'nin çok partili demokrasi tecrübesi yaşadığı yıllarda da hiçbir değişiklik olmadan sürdü. Bunun temel nedeni Kürt sorununun askeri vesayet çerçevesinde bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmesi ve hangi siyasi parti ya da partiler iktidarda

In those texts written by official persons and institutions with the title of "Eastern Report" until 1950, when Turkey entered the multi-party era, texts which contain determinations and predictions about the Kurds, we see efforts to "Turkify" the Kurds rather than finding a resolution to the problem. The sectarian and prohibitionist assimilation policies of the various ruling powers regarding the Kurdish issue continued without any change during Turkey's multi-party democracy period, as well. The main reason for this was that the Kurdish question was perceived as a security issue within the framework of military tutelage and no matter which political party or parties were in power, the Kurdish question was not evaluated outside the framework established by military tutelage. After the military coups on May 27, 1960, March 12, 1971 and finally September 12, 1980, there was no change in the securitarian and assimilationist policies towards the Kurdish problem. This approach began to change for the first time in the 1990s during Turgut Özal's presidency.

PKK Leader Abdullah Öcalan declared for the first time that they were ready for a political solution in an interview he gave to Mehmet Ali Birand in the daily Milliyet on 16 June 1988.⁽⁵⁾ After Turgut Özal, who was the prime minister at the time, became president on October 31, 1989, the PKK declared a unilateral ceasefire for the first time on March 17, 1993, as a result of indirect talks between the PKK and Ankara. This ceasefire was realized through the mediation of the PUK Leader Celal Talabani at the request of the then President Turgut Özal. At a press conference held in the town of Bar Elias in Lebanon's Beka Valley, Öcalan announced that they had declared a ceasefire between March 20 and April 15, 1993 and that they were ready for a political solution. Despite Özal's behind-the-scenes efforts in the following month, Ankara did not take any steps. The prime minister of the time, Süleyman Demirel, and senior military officials adopted an attitude of "the state does not negotiate with terrorists". Despite this, as a result of President Özal's initiatives and PUK Leader Talabani's mediation activity, PKK Leader Öcalan announced on 17 April 1993 that they had extended the ceasefire indefinitely and unconditionally. One day after this

(5) <https://gunaycagirci.wordpress.com/2013/05/08/mehmet-ali-birand-iste-apo-iste-ocalan-roportaji/>

olursa olsun Kürt sorununun askeri vesayetin çizdiği çerçevenin dışında değerlendirilmemesi oldu. 27 Mayıs 1960'da, 12 Mart 1971'de ve son olarak 12 Eylül 1980'de yaşanan askeri darbeler sonrasında da Kürt sorununa yönelik güvenlikçi ve asimilasyoncu politikalarda herhangi bir değişiklik olmadı. Bu yaklaşım, ilk kez 1990'larda Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde değişmeye başladı.

PKK Lideri Abdullah Öcalan, ilk kez 16 Haziran 1988'de Milliyet gazetesinde Mehmet Ali Birand'a verdiği röportajda siyasi çözüme hazır olduklarını açıkladı.⁽⁵⁾ O tarihte başbakan olan Turgut Özal'ın 31 Ekim 1989'da cumhurbaşkanı olmasının ardından PKK ile Ankara arasında yapılan dolaylı görüşmeler sonucunda 17 Mart 1993'te PKK ilk kez tek taraflı ateşkes ilan etti. Bu ateşkes dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın talebiyle dönemin KYB Lideri Celal Talabani'nin aracılığıyla gerçekleşti. Lübnan Beka Vadisi'ndeki Bar Elias kasabasında düzenlediği basın toplantısında Öcalan, 20 Mart - 15 Nisan 1993 tarihleri arasında ateşkes ilan ettiklerini ve siyasi çözüme hazır olduklarını açıkladı. Aradan geçen bir ay içinde Özal'ın perde arkasındaki çabalarına rağmen Ankara herhangi bir adım atmadı. Başta dönemin başbakanı Süleyman Demirel ve askeri üst düzey yetkililer "devlet teröristle pazarlığa oturmaz" tavrını benimsediler. Buna rağmen Cumhurbaşkanı Özal'ın girişimleri ve KYB Lideri Talabani'nin arabuluculuk faaliyeti sonucunda PKK Lideri Öcalan, 17 Nisan 1993'te ateşkesi süresiz ve şartsız uzattıklarını açıkladı. Bu açıklamadan bir gün sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kalp krizinden ani ölümü günümüze kadar varlığını koruyan soru işaretlerinin oluşmasına neden oldu. Başta Öcalan olmak üzere Kürt sorununda yer alan pek çok aktör Özal'ın Kürt sorununu çözmeye yönelik girişimlerinden ötürü öldürüldüğünü dile getirdi. Özal'ın ölümünden 40 gün sonra PKK ateşkesi sonlandırdı ve çözüm arayışları yerini şiddet sarmalına bıraktı. Yaklaşık bir ay kadar kısa bir süre devam etmiş olsa bu ilk ateşkes ve Talabani'nin arabuluculuğuyla yapılan dolaylı görüşmeler, Türkiye'nin yakın tarihinde Kürt sorununun çözümüne yönelik atılan ilk ciddi adım olarak tarihteki yerini almış oldu.

(5) <https://gunaycagirci.wordpress.com/2013/05/08/mehmet-ali-birand-iste-apo-iste-ocalan-roportaji/>

statement, the sudden death of President Turgut Özal from a heart attack occasioned the atmosphere of uncertainty that has prevailed since then. Many actors involved in the Kurdish issue, especially Öcalan, said that Özal was killed because of his attempts to resolve the Kurdish issue. 40 days after Özal's death, the PKK ended the ceasefire and the search for a solution was replaced by a downward spiral of violence. Even though it lasted for a short period of about a month, this first ceasefire and the indirect talks through Talabani's mediation take their place in history as the first serious step towards the solution of the Kurdish problem in Turkey's recent history. Although the PKK declared two more ceasefires, one in 1995 and the other in 1998, these ceasefires were also short-lived. Unlike the 1993 ceasefire, which took place with Özal's initiative, in the 1995 and 1998 ceasefires, there was no interlocutor sitting across the PKK, publicly expressing that he wanted this ceasefire. Although PKK officials claimed that the then prime minister and DYP leader Tansu Çiller wanted the ceasefire in 1995, Çiller never acknowledged it. Even though it is claimed that the 1998 ceasefire was desired by the generals of the 28 February process – which forced the REFAHYOL coalition of the period to resign and resulted in the dissolution of the Welfare Party – still, as with 1995, there was no publicly recognized or acknowledged interlocutor in this instance, either.

The turning point when the resolution process regarding the Kurdish issue became prominent once again was the arrival of Abdullah Öcalan in Turkey on February 15, 1999 and his imprisonment on the İmralı Island. In the period between 1999 and 2004, known as the "İmralı process" by the public, the search for a resolution to the Kurdish question came to the fore again. In a letter released to the public on March 18, 1999, shortly after his capture, Öcalan stated that he took a stance towards peace and dialogue and had contacted the PKK with the knowledge of the state, and stated that the PKK forces would remain in a ceasefire based on active defence until the state clarified its stance. This letter marked the beginning of the "İmralı process". On August 2, 1999, Öcalan took one of the most crucial steps of the "İmralı process," calling on the PKK to end the armed struggle and take its armed forces out of Turkey's borders. The PKK announced three days later that it would comply with Öcalan's call, and from August 25 on, it start-

PKK, biri 1995'te diğeri ise 1998'de olmak üzere iki kere daha ateşkes ilan etmesine rağmen bu ateşkesler de kısa sürdü. Özal'ın girişimleriyle gerçekleşen 1993 ateşkesinden farklı olarak, 1995 ve 1998 ateşkeslerinde PKK'nın karşısında, kamuoyunda açıkça bu ateşkesi istediğini ifade eden bir muhatap olmamasıydı. PKK yetkilileri 1995'teki ateşkesi, dönemin başbakanı ve DYP Lideri Tansu Çiller'in istediğini iddia etseler de Çiller bunu hiçbir zaman kabul etmedi. 1998'deki ateşkesi ise dönemin REFAHYOL koalisyon hükümetini istifaya zorlayan ve RP'nin kapatılmasıyla sonuçlanan 28 Şubat sürecinin generallerinin istediği iddia edilse de 1995'te olduğu gibi kamuoyunda kimliği açıkça bilinen bir muhatap yoktu.

Kürt sorununda çözüm sürecinin ciddi olarak yeniden gündeme gelmesinin miladı Abdullah Öcalan'ın 15 Şubat 1999'da Türkiye'ye getirilmesi ve İmralı Adası'ndaki askeri cezaevine konulması oldu. Kamuoyunda 'İmralı süreci' olarak bilinen 1999 – 2004 dönemini kapsayan süreçte, Kürt sorununda çözüm arayışları yeniden gündeme geldi. Öcalan, yakalanmasından kısa süre sonra 18 Mart 1999'da kamuoyuna açıklanan mektubunda, devletin bilgisi dahilinde PKK ile temasa geçerek barış ve diyalog yönünde tavır aldığını belirtti ve devlet tutumunu netleştirene kadar PKK güçlerinden aktif savunmaya dayalı ateşkes halinde kalmalarını belirtti. Bu mektup, 'İmralı süreci'nin başladığı tarih oldu. 2 Ağustos 1999 tarihinde ise Öcalan 'İmralı sürecinin en kritik adımlarından birini atarak, PKK'yı silahlı mücadeleyi sonlandırmaya ve silahlı güçlerini sınır dışına çıkarmaya çağırırdı. PKK, üç gün sonra Öcalan'ın çağırısına uyacağını açıkladı ve 25 Ağustos'tan itibaren de silahlı güçlerini sınır dışına çıkarmaya başladı. Ancak devletin beklentisi ateşkes ve sınır dışına çekilmenin ötesinde "dağdan inme" ve "silahsızlanma" idi. Öcalan, "dağdan inme" için 12 Ağustos'ta iki şart öne sürdü: Genel af ve demokratik içerikli bir hukuk reformu. Öcalan'ın çağrı ve taleplerine karşı devletin cevabı 4450 Sayılı Etkin Pışmanlık Yasası oldu. 26 Ağustos'ta çıkartılan yasaya göre, örgüt üyelerinden hiç eyleme katılmayanlar, silahını bırakıp teslim olmaları ve itiraflarıyla suç işlenmesine engel olmaları koşuluyla ceza almayacaktı. Örgütün kurucuları, eylemlere katılan militanları ve üst düzey yöneticileri ise bu yasadan yararlanamayacaktı. Yasa kapsam ve içerik itibarıyla Öcalan'ın ve PKK'nın taleplerini karşılamaktan uzaktı. Sonuçta dağdan nihai iniş sağlanamamış olsa da Öcalan'ın sınır dışına çekilme çağırısı büyük oranda ger-

ed to move its armed forces out of the border. However, the expectation of the state was "coming down the mountain (of Qandil)" and "disarmament" as well as a ceasefire and withdrawal. Öcalan put forward two conditions on 12 August for "coming down the mountain": a general amnesty and a democratic law reform. The state's response to Öcalan's calls and demands was the Active Repentance Law No. 4450. According to the law enacted on August 26, those members of the organization who did not take part in any action would not be punished provided that they lay down their weapons and surrender, as well as prevent a crime from being committed with their confession. The founders of the organization, the militants who participated in the demonstrations and their senior leaders would not be able to benefit from this law. The law was far from meeting the demands of Öcalan and the PKK in terms of scope and content. As a result, although the ultimate descent from the mountain could not be achieved, Öcalan's call to withdraw across the border was largely realized. In this process, approximately 85-90% of the PKK militants were withdrawn to the borders of the Iraqi Kurdish Regional Government (IKRG), in other words, to Qandil and its surroundings. Despite all its shortcomings, this process took its place in history as a first step towards a solution. Right after this process, on November 25, 1999, the Supreme Court upheld the death sentence for Öcalan. Five days after this decision, the ECHR requested that the decision regarding Öcalan not be executed until the case at the ECHR is concluded. The coalition government of the period also decided to abide by the decision of the ECHR.

The search for a solution process became prominent once again in 2005, with the then-Prime Minister and AK Party leader Recep Tayyip Erdoğan's famous Diyarbakır speech on 12 August 2005. Erdoğan used the following expressions in his speech: "If you want to name the problem, the Kurdish problem is not the problem of a part of this nation, but of all of it. It's my problem too. As the prime minister of this country, this problem is my problem before anyone else."⁽⁶⁾ A week after Erdoğan's statement, the PKK decided to stand down on 19 August. A month later, the organization extended this decision to stand down with a new decision. However, when

(6) http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/08/050812_turkey_kurds.shtml

çekleştirdi. PKK militanlarının yaklaşık yüzde 85 - 90'ını bu süreçte Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) sınırlarına bir başka deyişle Kandil ve çevresine çekmiş oldu. Bu süreç aslında tüm eksikliklerine rağmen çözüme doğru atılmış bir ilk adım denemesi olarak tarihteki yerini almış oldu. Bu sürecin hemen ardından 25 Kasım 1999'da Yargıtay, Öcalan hakkında verilen idam kararını onayladı. Bu karardan beş gün sonra AİHM Öcalan'la ilgili kararın AİHM'deki dava sonuçlanana kadar infaz edilmemesini istedi. Dönemin koalisyon hükümeti de AİHM'in kararına uyma kararı verdi.

Çözüm süreci arayışının yeniden gündeme gelmesi 2005'te dönemin başbakanı AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın 12 Ağustos 2005'te yaptığı ünlü Diyarbakır konuşmasıyla oldu. Erdoğan konuşmasında şu ifadeleri kullandı: "Soruna ille de ad koyalım diyorsanız Kürt sorunu da bu milletin bir parçasının değil, hepsinin sorunudur. Benim de sorunumdur. Bu ülkenin başbakanı olarak bu sorun herkesten önce benim sorunumdur."⁽⁶⁾ Erdoğan'ın bu açıklamasından bir hafta sonra PKK 19 Ağustos'ta eylemsizlik kararı aldı. Bir ay sonra örgüt yeni bir kararla eylemsizlik kararını uzattı. Ancak Erdoğan ve AK Parti hükümetinden herhangi bir somut adım gelmeyince çatışmalar yeniden başladı. Bir yıllık çatışma döneminin ardından Öcalan örgüte yeniden ateşkes çağırısı yaptı. Bu kez ateşkes çağırısına olumlu yanıt veren KCK oldu. PKK'nın Öcalan'ın tutuklandığı İmralı sürecinde kendisini yeniden yapılandığı sürecin sonucunda ortaya çıkan KCK'nın 1 Ekim 2006'da aldığı eylemsizlik kararı 17 Ekim 2007 tarihine kadar sürdü. Ancak 17 Ekim 2007'de TSK'ya sınır dışı operasyon yetkisi veren Başbakanlık tezkeresi TBMM'de CHP ve MHP'nin desteğiyle kabul edilince KCK'nın eylemsizlik kararı da fiilen sona ermiş oldu. Böylece aşağıda inceleyeceğimiz çözüm sürecinin ilk aşaması olan Eylül 2008'de başlayan Oslo sürecine kadar çatışma süreci devam etti.

(6) http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/08/050812_turkey_kurds.shtml

no concrete steps were taken by Erdoğan and the AK Party government, the clashes started again. After a year of conflict, Öcalan again called for a ceasefire from the PKK. This time, it was the KCK that responded to the ceasefire call. The KCK's (which emerged as a result of the process in which the PKK restructured itself during the İmralı process in which Öcalan was arrested) decision to stand down on October 1, 2006 lasted until October 17, 2007. However, on October 17, 2007, the decision of the KCK to stand down came to an end when the Prime Ministry's bill, which gave the Turkish Armed Forces the authority to engage in cross-border operations, was accepted in the Grand National Assembly with the support of the CHP and MHP. The conflict then continued until the Oslo process, which started in September 2008. This is the first stage of the resolution process, which we will examine below.

1.2 The Uniqueness of the Kurdish Issue

Three main factors that determine the uniqueness of the Kurdish issue can be defined as follows: First, the region where Kurds live predominantly, and which is historically called Kurdistan is now divided into four parts among Turkey, Iraq, Iran and Syria. Accordingly, the second factor is that every step to be taken regarding the Kurdish issue in these countries affects and will continue to affect the other countries in one way or another. The third factor is that the borders of the Kurdish region are not delimited by bodies of water. In other words, there is an absence of defined borders in the Kurdish region that are accepted by everyone. For example, when talking about the Irish or Corsican conflicts, there is no debate about where the borders begin and end, while there is no certainty about where the borders of Kurdistan or the Kurdish region begin and end.

At this point, it is useful to examine these factors which constitute the uniqueness of the Kurdish issue. First of all, when we talk about the Kurdish region, we must keep in mind that this region was divided among the four nation-states in the Middle East in the first quarter of the 20th century. Different terms have been used to identify the Kurdish region within the respective states. A significant part of the Kurdish region re-

1.2 Kürt Meselesinin Özgünlüğü

Kürt meselesinin özgünlüğünü belirleyen üç ana faktör şöyle tanımlanabilir: Birincisi Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı ve tarihsel olarak Kürdistan olarak adlandırıldıkları coğrafyanın günümüzde Türkiye, Irak, İran ve Suriye tarafından dört parçaya bölünmüş olması. Buna bağlı olarak ikinci faktör, bu ülkelerde Kürt meselesiyle ilgili atılacak her adımın diğer ülkeleri de şu ya da bu şekilde etkiliyor ve etkileyecek olması. Üçüncü faktör ise, Kürt coğrafyasının sınırlarının deniz aşırı bir nitelik taşıyor olmasıdır. Bir başka deyişle bu, Kürt coğrafyasının herkes tarafından kabul edilen, belirlenmiş sınırlarının olmamasıdır. Örneğin İrlanda ya da Korsika sorunundan söz ederken sınırların nerede başlayıp bittiği üzerine bir tartışma söz konusu değilken, Kürdistan'ın ya da Kürt coğrafyasının sınırlarının nerede başlayıp bittiği konusunda bir kesinlik söz konusu değildir.

Kürt meselesinin özgünlüğünü oluşturan bu faktörleri incelemek anlamlı olacaktır. İlk olarak, Kürt coğrafyası deyince, bu coğrafyanın 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Ortadoğu'da belirlenmiş sınırlar çerçevesinde dört ulus devlet tarafından paylaşılmış olduğu gerçeğiyle karşılaşırız. Kürt coğrafyasının önemli bir kısmı Türkiye'nin sınırları içerisinde kalmıştır. Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi olarak tanımlanan bölgenin nüfusunun ezici bir kısmı Kürt olmakla birlikte, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yerleşik Kürt nüfus da Güneydoğu Anadolu kadar olmasa da önemli bir orana ulaşmaktadır. Günümüzde İKBY sınırları içerisinde bulunan Irak Kürdistanı olarak da adlandırılan bölge ise Türkiye'den sonra en fazla Kürt nüfusun yaşadığı bölgedir. İran'da ise İran Kürdistanı olarak bilinen bölge, Türkiye ve Irak'tan sonra en fazla Kürt nüfusa sahip olan bölgedir. Suriye'nin kuzeyinde yer alan Kürtçe'de Rojava (Batı) olarak adlandırılan bölgede de önemli bir Kürt nüfus yaşamaktadır. Kuzey Suriye'deki Kürt nüfusun önemli bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde 1925 - 39 arasında Türkiye'den bu bölgeye geçmiş olan Kürtlerden oluşmaktadır. Bu parçalı yapı, Kürt meselesinin iki taraflı bir müzakere süreciyle çözümünü neredeyse imkansız hale getirmektedir. Örneğin Türkiye'nin kendi Kürt meselesini çözmek için atacağı adımlar, Irak, İran ya da Suriye'yi de etkilemektedir. Dolayısıyla bu ülkeler de Türkiye'nin atacağı adımlara müdahil olmak isteyeceklerdir. Aynı şey diğer ülkeler için de geçerlidir elbette. Yani sıra bu durum bu ülkelerdeki Kürt muhalefeti için de geçerlidir. Örneğin İKBY'de iktidarda olan KDP'nin sadece Irak Kürdistanı'n-

mained within the borders of Turkey. The overwhelming majority of the population of the region known as the South-eastern Anatolia Region in Turkey is Kurdish. With that said, there is also a considerable Kurdish population in the Eastern Anatolia Region even if it is not comparable to that of Southeast Anatolia. Within Iraq the region is called Iraqi Kurdistan. This is the region with the highest Kurdish population after Turkey. In Iran, the region is known as Iranian Kurdistan and has the third highest Kurdish population, after Turkey and Iraq. A significant Kurdish population lives in the region called Rojava (West) in Kurdish, located in the north of Syria. A significant portion of the Kurdish population in Northern Syria consists of Kurds who migrated from Turkey to this region between 1925 and 1939 during the founding period of the Turkish Republic. This fragmented structure makes it almost impossible to resolve the Kurdish issue through a bilateral negotiation process within a single state. For example, the steps that Turkey would take to resolve its own Kurdish issue would also affect Iraq, Iran or Syria. Therefore, these countries will want to be involved in the steps that Turkey will take. The same is true for the other countries, of course. This also applies to the Kurdish opposition in these countries. For example, it is not possible to say that the KDP, which is in power in the KRG, is influential only in Iraqi Kurdistan. The same is true for the PKK, which is the main body of the Kurdish opposition in Turkey. The PKK continues to exist as a political and military force not only in Turkey but also in Northern Syria, Iraq and Iran.

In addition to the fact that the Kurdish region is very fragmented, the boundaries of these parts are historically and currently controversial. For example, whether Kirkuk in Iraq is a Kurdish city is debatable. Whether Kirkuk is within the borders of the KRG or not is determined by the course of political and military competition. Although it is still not at top of the agenda in Turkey, the difference between the lands to the east of the Euphrates and the lands to the west of the Euphrates comes to the fore from time to time. Similar problems exist in Northern Syria and Iran. On the basis of these problems is the fact that the region of Kurdistan is not circumscribed by the sea. In addition to being landlocked, its geographical elements such as mountain ranges or rivers do not have a function in determining the bor-

da etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Aynı şey Türkiye’de Kürt muhalefetine ana gövdesini oluşturan PKK için de geçerlidir. PKK, günümüzde sadece Türkiye’de değil başta Kuzey Suriye olmak üzere Irak ve İran’da siyasi ve askeri bir güç olarak varlığını sürdürmektedir.

Kürt coğrafyasının çok parçalı olmasının yanı sıra bu parçaların sınırları tarihsel olarak da güncel olarak da tartışmalıdır. Örneğin Irak’ta Kerkük’ün bir Kürt şehri olup olmadığı tartışmalıdır. Kerkük’ün IKBY sınırları içinde yer alıp almaması siyasi ve askeri rekabetin seyrine göre belirlenmektedir. Türkiye’de halen gündemde ön sıralarda yer alması da Fırat nehrinin doğusunda yer alan topraklarla batısında yer alan topraklar arasında farklılık zaman zaman gündeme gelmektedir. Benzer sorunlar Kuzey Suriye’de ve İran’da da vardır. Bunların temelinde ise Kürdistan coğrafyasının “deniz aşırı” bir nitelik taşıması yatmaktadır. Deniz aşırı olmamanın yanı sıra sıradağlar ya da nehirler gibi belli coğrafi unsurlar da Kürt coğrafyasının sınırlarını belirlemek konusunda işlev taşımamaktadır. Bu durum Kürt meselesinin siyasi ve askeri niteliğini daha da keskinleştirmektedir.

Esasen Kürt meselesinin başta Türkiye olmak üzere yaşandığı diğer ülkelerde de salt bir insan hakları sorunu olarak değil, siyasi bir sorun olarak var olagelmesi Kürt coğrafyasının ve nüfus yapısının bu özgünlüğünden gelmektedir. Dört ülkede de Kürt meselesi bir insan hakları sorunu olmanın ötesinde özerklik tartışmaları ekseninde bir siyasi sorun olarak kendini göstermektedir.

Bu karmaşık tabloya 1990’larda Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından Kürt coğrafyasının da içinde yer aldığı Ortadoğu’da yaşanan büyük altüst oluşu da eklemek gerekiyor. ABD ve müttefiklerinin 1990’ların başından bu yana Ortadoğu’ya yaptıkları siyasi ve askeri müdahalelerin yanı sıra 2010’da başlayan Arap Baharı’ndan en çok etkilenen ülkelerden biri olan Suriye’de sürecin iç savaşa dönüşmesi de Kürt sorununu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Sonuç itibarıyla günümüzde Suriye, başta ABD, Rusya ve İran olmak üzere farklı ülkelerin askeri ve siyasi olarak aktör oldukları bir coğrafya haline gelmiş durumda. Suriye’ye göre daha istikrarlı olsa da Irak’ta da IKBY ile Bağdat’taki merkezi hükümet arasında çözüm bekleyen ciddi sorunlar vardır. Bu şartlar içerisinde günümüzde Kürt sorununun en özgün yanı tarihte belki de hiç olmadığı kadar uluslararası bir sorun haline gelmiş olmasıdır.

ders of the Kurdish region. This situation further exacerbates the political and military nature of the Kurdish issue.

In fact, the existence of the Kurdish issue not only as a human rights issue but also as a political issue in these four countries, especially in Turkey, stems from this uniqueness of the Kurdish region and its population. In all four countries, the Kurdish issue is not only a human rights issue, but also a political issue in the context of autonomy debates.

It is necessary to add to this complex picture the great upheaval in the Middle East, including the Kurdish region, after the end of the Cold War in the 1990s. In addition to the political and military interventions of the US and its allies in the Middle East since the beginning of the 1990s, the fact that a civil war broke out in Syria, one of the countries most affected by the Arab Spring that started in 2010, has further complicated the Kurdish problem. As a result, today Syria has become a region where various countries, especially the US, Russia and Iran, are both military and political actors. Although it is more stable than Syria, there are serious problems waiting to be resolved between the KRG and the central government in Baghdad in Iraq. Under these circumstances, the most unique aspect of the Kurdish problem today is that it has become an international problem, perhaps more than ever before in history.

II. The Resolution Process in Turkey and Social Perceptions

2.1 The What and How of the Resolution Process

The Oslo Process, which started in September 2008, can be regarded as the first official process for a negotiated settlement of the Kurdish question. What distinguishes the Oslo Process from all previous dialogue initiatives is that it was the first time that official secret meetings were held between MIT (the National Intelligence Organization) on behalf of the state and the KCK. The negotiations, which started in Oslo, the capital of Norway, in September 2008 officially ended with the "declaration of democratic autonomy" of the Democratic Society Congress on 14 July 2011, after having followed its uneven course.

II. Türkiye’de Çözüm Süreci ve Toplumsal Algılar

2.1 Çözüm süreci: Ne oldu? Nasıl oldu?

Eylül 2008’de başlayan Oslo Süreci, Kürt sorununun müzakereye dayalı çözüme yönelik ilk resmi süreç olarak kabul edilebilir. Oslo Süreci’ni daha önceki tüm diyalog girişimlerinden ayıran özellik, devlet adına Milli İstihbarat Teşkilatı ile KCK arasında ilk kez resmi gizli görüşmelerin yapılmış olmasıdır. Eylül 2008’de Norveç’in başkenti Oslo’da başlayan görüşmeler, inişli çıkışlı bir çizgi izledikten sonra 14 Temmuz 2011’de Demokratik Toplum Kongresi’nin ‘demokratik özerklik ilanı’ ile resmen sonlanmış oldu.

Oslo’da yapılan görüşmelere devlet adında dönemin Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı olan Hakan Fidan ile birlikte dönemin MİT Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş ve ekibi ile KCK’nın üst düzey yöneticilerinden Adem Uzun, Nuriye Kespîr, Zübeyir Aydar, Remzi Kartal, Sabri Ok ve Mustafa Karasu gibi isimler katıldı. Oslo’da resmi görüşmeler yapılırken, İmralı’da da Öcalan ile devlet yetkilileri arasında da görüşmeler yapılıyordu. Buna paralel olarak, Öcalan ile örgüt yönetimi arasındaki görüşmeleri de bizzat devlet sağlıyordu. İlk görüşmeler sonucunda, 29 Mart 2009’da yapılan yerel seçimlere kadar kamuoyuna açıkça ilan edilmemiş ateşkes sağlandı. Yine bu ilk görüşmeler sürerken 24 saat Kürtçe yayın yapan ilk devlet kanalı TRT 6 1 Ocak 2009’da yayına geçti. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 10 Mart 2009’da İran’ın başkenti Tahran’a giderken, uçakta gazetecilere yaptığı açıklamada Kürt sorununa ilişkin olarak, “Önümüzdeki günlerde iyi şeyler olacak⁽⁷⁾” diyerek devlet adına Oslo Süreci’ne dair ilk sinyali kamuoyuna verdi.

(7) <https://www.yenisafak.com/yazarlar/fehmi-koru/chpnin-yeni-kurt-acilimi-17002>

In the meetings held in Oslo, the representatives of the state were Hakan Fidan, the Deputy Undersecretary of the Prime Ministry of the time, together with the Deputy Undersecretary of the MİT Afet Güneş and her team, and some of the top executives of the KCK such as Adem Uzun, Nuriye Kespri, Zübeyir Aydar, Remzi Kartal, Sabri Ok and Mustafa Karasu were also present. While official talks were held in Oslo, there were also talks between Öcalan and state officials in İmralı. In addition to this, the negotiations between Öcalan and the PKK's administration were overseen by the Turkish state itself. As a result of the first talks, a ceasefire was reached, which was not publicly announced until the local elections on March 29, 2009. Again, while these first talks were going on, TRT 6, the first state channel broadcasting in Kurdish for 24 hours, went on the air on January 1, 2009. On March 10, 2009, President Abdullah Gül, on his way to Iran's capital Tehran, publicly hinted at the Oslo Process on behalf of the state for the first time, saying "good things will happen in the coming days"⁽⁷⁾ regarding the Kurdish issue, in a speech he made to the journalists on the plane.

After the local elections held on March 29, 2009, the KCK announced its decision of inaction to the public on April 13. One day after the KCK's announcement, and while the Oslo negotiations were continuing, investigations known to the public as "KCK Operations" began. In this context, 52 DTP (Democratic Society Party) members were arrested in the first stage. Within the scope of the "KCK Operations", approximately 8 thousand people, including mayors, DTP executives, NGO executives, lawyers and journalists, were arrested gradually. The continuation of the Oslo Process despite the "KCK Operations" created a public perception that these operations were carried out by the Gülen Community organized within the judiciary and the police force. We will evaluate this in detail in the section "The role of the government and the opposition in the solution process" below. While the "KCK Operations" were continuing, on July 29, 2009, the Minister of Internal Affairs, Beşir Atalay, held a press conference and announced to the public that the government had started the "democratic opening process".

(7) <https://www.yenisafak.com/yazarlar/fehmi-koru/chpnin-yeni-kurt-acilimi-17002>

29 Mart 2009'da yapılan yerel seçimlerin ardından 13 Nisan'da KCK eylemsizlik kararını kamuoyuna açıkladı. KCK'nın bu açıklamasından bir gün sonra ve Oslo görüşmeleri sürerken kamuoyunda 'KCK Operasyonları' olarak bilinen soruşturmalar başladı. Bu kapsamda, ilk etapta 52 DTP üyesi tutuklandı. 'KCK Operasyonları' kapsamında içinde belediye başkanlarının, DTP yöneticilerinin, STK yöneticilerinin, avukatların ve gazetecilerin de bulunduğu yaklaşık 8 bin kişi peyderpey tutuklandı. 'KCK Operasyonları'na rağmen Oslo Süreci'nin sürmesi, kamuoyunda bu operasyonların yargı ve Emniyet'te örgütlenen Gülen Cemaati tarafından yapıldığına dair bir kanat oluşturdu. Bunu aşağıda 'İktidar ve muhalefetin çözüm sürecindeki rolü' bölümünde ayrıntılı olarak değerlendireceğiz. 'KCK Operasyonları' sürerken 29 Temmuz 2009'da dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay, bir basın toplantısı düzenleyerek, hükümetin 'demokratik açılım süreci'ni başlattığını kamuoyuna duyurdu.

Oslo Süreci'nin en kritik adımı ve belki de sürecin akamete uğramasının en önemli adımlarından birisi 'Habur Olayı' idi. 19 Ekim 2009'da Öcalan'ın çağırısı üzerine Kandil ve Mahmur mülteci kampından toplam 34 kişiden oluşan iki grup, Habur sınır kapısından Türkiye'ye giriş yaptı. Resmî işlemleri sınır kapısında yapılan bu gruplar serbest bırakıldı. Bu gruplar, Habur'dan Diyarbakır'a giderken yolda büyük sevgi gösterileriyle karşılandılar. Gelenlere yönelik sevgi gösterileri 'barış kutlamaları'ndan çıkıp siyasi miting havasına dönüştü. Buna bir de gelenlerin örgütü temsil eden kıyafetlerle halkı selamlamaları eklenince Türkiye kamuoyunda yaşananlara yönelik tepki oluştu. 'Habur Olayı' böylece büyük bir krize dönüştü. Dönemin Başbakanı Erdoğan, yaşananları 'siyasi şov' olarak nitelendirdi. Dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay ise DTP'yi suçlayarak, yaşananları 'şov ve provokasyon' olarak değerlendirdi.

7 Aralık 2009'da ise Tokat'ın Reşadiye ilçesinde KCK militanları bir saldırı düzenledi. Bu saldırıda yedi asker yaşamını yitirirken üç asker de yaralandı. Örgütün silahlı kanadı HPG, bu eylemi Dersim'de bulunan bir birimin kendi inisiyatifıyla yaptığını açıkladı. Eyleme gerekçe olarak ise örgütün eylemsizlik kararına rağmen devam eden askeri operasyonlar ve Öcalan'ın cezaevi koşulları gösterildi. Bu saldırıdan kısa süre sonra 11 Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi DTP'yi oybirliğiyle kapattı. Bu kararlar birlikte, partinin üst yöneti-

The most critical step of the Oslo Process and perhaps one of the most important factors contributing to the failure of the process was the "Habur Incident". On October 19, 2009, answering Öcalan's call, two groups consisting of 34 people from the Qandil and Mahmur refugee camps entered Turkey through the Habur border gate. These people, officially processed at the border gate, were then released. On their way from Habur to Diyarbakır, they were greeted with great displays of affection. Shows of affection towards those returned went from "peace celebrations" to something of a political rally. On top of this, the returning group greeted the local people with their PKK uniforms on, which caused Turkish public opinion to turn against the affair. The 'Habur Incident' thus turned into a major crisis. Erdoğan, then Prime Minister, described the events as a "political show". The Interior Minister of the time, Beşir Atalay, blamed the DTP and evaluated the events as "show and provocation".

On December 7, 2009, KCK militants carried out an attack in the Reşadiye district of Tokat. In this attack, seven soldiers lost their lives and three others were injured. HPG, the armed wing of the PKK, announced that a unit in Dersim carried out this action on its own initiative. The military operations and Öcalan's prison conditions were cited as reasons for the attack in spite of the organization's decision to stand down. Shortly after this attack, on 11 December 2009, the Constitutional Court ruled unanimously to shut down the DTP. With this decision, 35 people in the senior administration of the party were banned from politics for five years. Ahmet Türk and Aysel Tuğluk, co-chairs of the DTP, were stripped of their parliamentary seats.

The 'Habur Incident' was the first crisis in the Oslo Process, and the subsequent Reşadiye attack and the closure of the DTP became the second major crisis. Following these developments, the KCK ended its decision of inaction, which it had announced on April 13, 2009, on June 1, 2010. Öcalan also withdrew from the talks on May 31, 2010. These developments were followed by a period of conflict that flared up once again. However, after the re-establishment of contact before the Constitutional referendum, which was held on September 12, 2010, Öcalan stepped in, and the KCK announced that it would not take any action between August 13 and September 20, 2010. In the KCK statement, it was requested that the military operations against the organ-

minde 35 kişiye beş yıl süreyle siyaset yasağı getirildi. DTP'nin eş başkanları Ahmet Türk ve Aysel Tuğluk'un milletvekillikleri düşürüldü.

'Habur Olayı' Oslo Süreci'nde yaşanan ilk kriz ise bunu takiben gelen Reşadiye saldırısı ve DTP'nin kapatılması ikinci büyük kriz oldu. Bu gelişmelerin ardından KCK, 13 Nisan 2009'da ilan ettiği eylemsizlik kararını 1 Haziran 2010'da sona erdirdi. Öcalan da 31 Mayıs 2010'da görüşmelerden çekildi. Bu gelişmeleri yeniden alevlenen bir çatışma dönemi izledi. Ancak 12 Eylül 2010'da yapılan Anayasa referandumu öncesinde yeniden başlayan temaslar üzerine Öcalan'ın yeniden devreye girmesiyle KCK, 13 Ağustos - 20 Eylül 2010 tarihleri arasında eylem yapmayacağını açıkladı. KCK açıklamasında, sürecin kalıcı hale gelmesi için örgüte yönelik askeri operasyonların durdurulması, KCK Operasyonları'nda tutuklanan 1700 kişiyi serbest bırakılması, Öcalan'ın sürece aktif katılımı ve yüzde 10 seçim barajının düşürülmesi istendi. Öcalan, avukatları aracılığıyla yaptığı açıklamada, devlet heyetiyle yaptığı görüşmelerin 'pratik öneriler aşaması'na geldiğini açıkladı. Bu dönemde hem İmralı'da Öcalan'la hem de Oslo'da KCK heyetiyle görüşmeler sürdürüldü. Yapılan görüşmeler sonucunda Öcalan, devlete ve örgüte sunmak üzere üç protokol hazırladı. Ancak Nisan 2011'de örgüte ve devlete sunulan bu protokole devlet yetkilileri imza atmaya yanaşmadı. Öcalan 24 Haziran'da yaptığı avukat görüşmesinde devletin adım atmaması durumunda sürecin sonlanacağını ve çatışmaların yeniden başlayacağını açıkladı. Bu açıklaması devlet tarafından suskunlukla karşılanan Öcalan, 6 Temmuz 2011'de yaptığı açıklamada, protokollerin karşılıklı imzalanması gereken metinler olmaktan ziyade çözüm ilişkin üzerinde mutabakata varılan bir metin olduğunu söyleyerek bir anlamda geri adım attı. Aynı açıklamada Öcalan, bu mutabakat metni üzerine barışın gerçekleşmesi için çalışacak bir Barış Konseyi'nin en kısa zamanda kurulması gerektiğini de vurguladı.

Ancak Öcalan'ın açıklamasından kısa süre sonra 14 Temmuz 2011'de Oslo Süreci'ni sona erdiren iki gelişme yaşandı. Diyarbakır Silvan'da Komando Taburu timleri pusuya düşürüldü ve 13 asker öldürüldü. Aynı gün Diyarbakır'da toplanan Kürt siyasetinin legal ve kapsayıcı platformu olan Demokratik Toplum Kongresi, tek yanlı olarak 'demokratik özerklik' ilan etti. Kongre'nin sonuç bildirgesinde şu ifadeler yer alıyordu: "Uluslar arası insan hakları belgelerinin tanımladığı haklar ışığında ortak vatan anlayışı temelinde toprak

ization be stopped, that the 1700 people arrested in the KCK Operations be released, Öcalan's active participation in the process be ensured and the 10 percent election threshold be lowered in order to make the process permanent. In a statement made through his lawyers, Öcalan announced that his meetings with the state delegation had reached the stage of "practical proposals". During this period, negotiations with Öcalan in İmralı and with the KCK delegation in Oslo continued. As a result of the negotiations, Öcalan prepared three protocols to present to the state and the organization. However, state officials refused to sign this protocol, which was submitted to the PKK and to the state in April 2011. Öcalan announced in his meeting with his lawyers on June 24 that if the state didn't take a step forward, the process would end and the conflict would begin again. This statement was met with silence by the state, and Öcalan, in a statement on 6 July 2011, backtracked on his former position by saying that the protocols are not texts that should be mutually signed, but that they are rather an agreed-upon text for a solution. In the same statement, Öcalan also emphasized that a Peace Council should be established as soon as possible, based on this memorandum of understanding. However, on 14 July 2011, shortly after Öcalan's statement, two developments took place that ended the Oslo Process. In Silvan, Diyarbakır, the Commando Battalion teams were ambushed, and 13 soldiers were killed. The Democratic Society Congress, the legal and inclusive platform of Kurdish politics, convened in Diyarbakır on the same day and declared "democratic autonomy" unilaterally. The concluding declaration of the Congress included the following statements: "As the Kurdish people, we declare our democratic autonomy by adhering to the territorial integrity of the peoples of Turkey on the basis of the understanding of the common homeland in the light of the rights defined by the international human rights documents, and to the national integrity of the peoples of Turkey on the basis of the democratic nation perspective. We call on the international community to recognize the democratic autonomy declared by the Kurdish people on the basis of this right, which also has a place in international law."⁽⁸⁾

(8) https://www.ntv.com.tr/turkiye/demokratik-ozerklik-ilan-edildi,1IZNTdZvEkurs3q0lQn0_0

bütünlüğüne ve demokratik ulus perspektifi temelinde Türkiye halklarının ulusal bütünlüğüne bağlı kalarak, Kürt halkı olarak demokratik özerkliğimizi ilan ediyoruz. Uluslararası kamuoyunu, uluslararası hukukta da yeri olan bu hak esas alınarak Kürt halkının ilan ettiği demokratik özerkliği tanımaya çağırıyoruz."⁽⁸⁾

Bu tek taraflı demokratik özerklik ilanı ve uluslararası kamuoyuna yapılan tanıma çağrısı Oslo Süreci'nin de sonunu getirdi. 27 Temmuz'da Öcalan avukatlarıyla yaptığı görüşmede, hem devleti hem de KCK'yi kendisini "taşeron olarak kullanmak"la suçlayarak süreçten çekildiğini açıkladı. Bu açıklamadan sonra Öcalan'ın avukatlarıyla yaptığı görüşmeler de sonlandırıldı.

Oslo Süreci'nin bu şekilde sona ermesinin ardından yaklaşık bir buçuk yıl süren çatışma dönemine girildi. Bu süreçte İHD verilerine göre, 353'ü devletin güvenlik personeli 491'i KCK militanı ve 1'i de sivil olmak üzere toplam 854 kişi hayatını kaybetti.

Kamuoyunda 2013 - 2015 Çözüm Süreci olarak bilinen döneme işte böyle kanlı bir çatışma döneminin ardından girildi. Ocak 2013'te resmi olarak başlayan Çözüm Süreci'nde, Temmuz 2012'de Kürtçe terminolojide Rojava olarak bilinen Kuzey Suriye'de de facto olarak özerk yönetimler kurulmasının tetikleyici etkisi oldu. Afrin, Kobani ve Cezire'de kurulan kanton yönetimleri Kürtlerin Kuzey Suriye'de de facto olarak kurdukları özerkliği gösteriyordu.

Rojava'da yaşanan sürece paralel olarak, Eylül 2012'de Türkiye cezaevlerindeki Kürt siyasi tutuklu ve hükümlüler açlık grevlerine başladı ve bu çok kısa sürede tüm cezaevlerine yayılarak ölüm orucuna dönüştü. Kasım 2012'de ise Öcalan'ın çağrısı ve eylemcilerin taleplerinin kısmi kabulü üzerine ölüm oruçları sonlandırıldı. Öcalan'ın bu yöndeki etkisi devlet ve Öcalan arasında yeni bir diyalogun da kapılarını açtı. Oslo Süreci'nden farklı olarak bu kez süreç gizli olarak değil, kamuoyunun önünde sürdüldü. Ocak 2013'te Kürt siyasetçilerden oluşan bir delegasyonun İmralı'da Öcalan'la görüşmesiyle başlayan Çözüm Süreci, 21 Mart 2013'te Öcalan

(8) https://www.ntv.com.tr/turkiye/demokratik-ozerklik-ilan-edildi,1IZNTdZvEkurs3q0lQn0_0

This unilateral declaration of democratic autonomy and the call for recognition made to the international community brought an end to the Oslo Process. In a meeting with his lawyers on July 27, Öcalan announced that he was withdrawing from the process, accusing both the state and the KCK of "using him as a subcontractor". After this statement, Öcalan's meetings with his lawyers were also brought to an end.

After the Oslo Process ended in this way, a period of conflict followed, which lasted for about a year and a half. According to data provided by Human Rights Association, a total of 854 people lost their lives, including 353 state security personnel, 491 KCK militants and 1 civilian.

The period known as the 2013-2015 Resolution Process by the public began in the wake of such bloody conflicts. The establishment of de facto autonomous administrations in Northern Syria in July 2012, known as Rojava among Kurdish speakers, kickstarted the Resolution Process, which officially started in January 2013. The cantonal administrations established in Afrin, Kobani and Jazira showed the de facto autonomy established by the Kurds in Northern Syria.

In conjunction with the process in Rojava, Kurdish political prisoners and convicts in Turkish prisons started hunger strikes in September 2012, which quickly spread to all prisons and turned into indefinite hunger strikes, or so-called death fasts. In November 2012, upon Öcalan's call and the partial acceptance of the protesters' demands by the state, the death fasts were ended. Öcalan's influence in this regard also occasioned a new dialogue between the state and Öcalan to be established. Unlike the Oslo Process, this time the process was not carried out in secret, but in public. The Solution Process, which started in January 2013 with the meeting of a delegation of Kurdish politicians with Öcalan in İmralı, was put into practice with the "Newroz Declaration" read in Diyarbakır on March 21, 2013, signed by Öcalan. Öcalan's letter, in which he declared that it was time to end the armed struggle, was announced in Kurdish and Turkish at the Newroz celebrations in Diyarbakır, attended by nearly one million people. Moreover, almost all of the mainstream media organs announced this statement live to the public. Even though it was not officially announced in parallel with the Newroz Declaration, a bilateral ceasefire was achieved, and both sides actively tried to keep this ceasefire intact.

imzasıyla Diyarbakır'da yayınlanan 'Newroz Deklarasyonu' ile uygulamaya geçmiş oldu. Öcalan'ın artık silahlı mücadeleye son vermenin zamanının geldiğini açıkladığı mektubu, Diyarbakır'da yaklaşık bir milyon kişinin katıldığı Newroz kutlamalarında Kürtçe ve Türkçe olarak açıklandı. Üstelik ana akım medya organlarının tamamına yakını bu açıklamaya canlı olarak kamuoyuna duyurdu. 'Newroz Deklarasyonu'na paralel olarak resmi olarak açıklanmasa da çift taraflı ateşkes sağlandı ve bu ateşkesin bozulmaması için iki taraf da fiilen uğraştı.

Hiç şüphe yok ki Oslo Süreci'nden farklı olarak 2013 - 2015 dönemindeki Çözüm Süreci pratiğine Akil İnsanlar Heyeti de eşlik etti. Heyet'in varlığı ve pratiği, çözüm sürecinin toplum tarafından anlaşılmasına katkıda bulundu. Çözüm Süreci kapsamında yedi coğrafi bölge temel alınarak oluşturulan Akil İnsanlar Heyetleri, sorumlu oldukları bölgelerde yaptıkları çalışmaları rapor haline getirerek, toplumun görüş, talep ve önerilerini taraflara sundular.

Çözüm Süreci yasal olarak ilk meyvesini 10 Temmuz 2014'te TBMM'de kabul edilen 'Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun' ile vermiş oldu. Bu yasayla çözüm süreci hukuki bir çerçeveye kavuşmuş oldu. Bu yasanın ardından hükümet 1 Ekim 2014'te 'Çözüm Süreci Kurulu ve Kurumlar arası İzleme ve Koordinasyon Komisyonu'nun Kurulması' için Bakanlar Kurulu kararı çıkardı. Bu yasal düzenlemeler, Çözüm Süreci'nin yasallaşması kamusal açıklığın yanı sıra sürecin kurumsallaşması ve sürecin devamlılığı açısından önemli bir zemin oluşturdu.

Yasal düzenlemelere yargı organları da kararlarıyla eşlik etti. 10 Temmuz'da TBMM'de kabul edilen 'Çözüm Süreci Yasası'ndan bir gün sonra 11 Temmuz 2014'te Diyarbakır'da görülen KCK ana davasında tüm tutuklular tahliye oldu. 5 Ağustos 2014'te Öcalan, HDP heyetiyle yaptığı görüşmede, "30 yıllık savaş büyük bir demokratik müzakereyle sonuçlanma aşamasındadır"⁽⁹⁾ dedi. 10 Ağustos 2014'te Erdoğan yüzde 53 oyla cumhurbaşkanı seçildi. 27 Ağustos'ta Ahmet Davutoğlu başbakan ve AK Parti Genel

(9) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140816_ocalan

Unlike the Oslo Process, the Resolution Process experience in the 2013-2015 period was accompanied by the Wise People Committee. The presence and practice of the delegation contributed to a better understanding of the resolution process by the society. Wise People Committees, which were formed on the basis of seven geographical regions within the framework of the Resolution Process, presented the opinions, demands and suggestions of the public to the parties by reporting their work in the regions they were responsible for.

The Resolution Process gave its first results in the form of legislation with the 'Law on Ending Terrorism and Strengthening Social Integration', which was adopted by the Turkish Grand National Assembly on 10 July 2014. With this law, the solution process gained a legal framework. Following this law, the government issued a Council of Ministers decision on October 1, 2014 for the establishment of the "Resolution Process Board and the Inter-Agency Monitoring and Coordination Commission". These legal regulations formed an important ground for the legalization of the Resolution Process, as well as for the institutionalization and continuity of the process, as well as for public openness.

Judicial organs supported these legal arrangements with their decisions. All the detainees were released in the KCK main trial, which was held on 11 July 2014 in Diyarbakır, one day after the 'Resolution Process Law' adopted by the Turkish Grand National Assembly on 10 July. On 5 August 2014, Öcalan said in a meeting with the HDP delegation that "30 years of war is in the process of culminating in a great democratic negotiation."⁽⁹⁾ On August 10, 2014, Erdoğan was elected president with 53 percent of the vote. Ahmet Davutoğlu became Prime Minister and AK Party Chair on 27 August. After this, Davutoğlu started to become more visible as Prime Minister in the Resolution Process. The siege of Kobani by ISIS during the civil war in Syria on September 15, 2014 created tensions in the Resolution Process. The KCK accused Turkey of supporting ISIS. However, this tension subsided when ISIS's siege of Kobani failed. On September 30, 2014, Deputy Prime Minister Bülent Arınç announced

(9) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140816_ocalan

Başkanı oldu. Bundan sonra Çözüm Süreci'nde başbakan olarak Davutoğlu daha çok vitrinde görünmeye başladı. 15 Eylül 2014'te Suriye'deki iç savaş sürecinde IŞİD'in Kobani'yi kuşatması Çözüm Süreci'nde ciddi bir gerilime neden oldu. KCK Türkiye'yi IŞİD'e destek vermekle suçladı. Ancak IŞİD'in Kobani kuşatması başarısız olunca bu gerilim düştü. 30 Eylül 2014'te Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, sürecin başarıya ulaştırılması için Çözüm Süreci Kurulu oluşturulacağını açıkladı. 2 Ekim'de TBMM'de askere Suriye'de sınır ötesi operasyon yetkisi veren tezkere kabul edildi. 3 Ekim'de Çözüm Süreci'nde hiç istenmeyen bir olay gerçekleşti. KCK militanları, IŞİD'e destek verdiği gerekçesiyle Tunceli Pülümür'de bir karakola saldırdı. Kuzey Suriye'de gerilim artarken Rojava'da kurulan özerk yönetimin en yetkili kişisi PYD Eşbaşkanı Salih Müslim de Türkiye'ye gelip gitmeye başladı. 4 Ekim'de Salih Müslim üçüncü kez Türkiye'ye geldiğinde Başbakan Ahmet Davutoğlu ve HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'la görüştü. Ancak bundan iki gün sonra AK Parti hükümetini IŞİD'in Kobani ablukasını desteklemekle suçlayan HDP yönetiminin halkı sokağa çağırmasıyla başlayan ve birçok kente yayılan olaylarda (Kobani Olayları) 46 kişi hayatını kaybetti. Gösteriler Öcalan'ın çağırısıyla son buldu. Bu çağrı Çözüm Süreci'nde muhatabın Öcalan olacağını bir kez daha göstermiş oldu.

11 Ekim 2014'te KCK Eş Başkanı Cemil Bayık, Kobani ve Türkiye'de yaşanan olaylardan AK Parti iktidarını sorumlu tuttu. Bayık, TBMM'den geçen TSK'ya Suriye'de sınır ötesi operasyon yapma yetkisi veren tezkereyi savaş ilanı olarak değerlendirdiklerini ve Çözüm Süreci kapsamında sınır dışına çektikleri tüm silahlı güçlerini geri gönderdiklerini açıkladı. 20 Ekim'de ABD, Kobani'de YPG'ye silah ve mühimmat indirdi. 21 Ekim'de ise Öcalan, HDP heyetiyle yaptığı görüşmede "15 Ekim'de yeni bir aşamaya geçildiğini ve somut adımların atılacağını"⁽¹⁰⁾ açıkladı. 29 Ekim'de IKBY silahlı güçleri Peşmergeleri, IŞİD saldırısı karşısında YPG güçlerine destek vermek üzere Türkiye üzerinden Kobani'ye geçtiler. Bu olumlu gelişmenin ardından, Kobani olayları nedeniyle askıya alınan görüşmeler yeniden başladı. Per-

(10) <https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/turkey/13032015>

that a Resolution Process Committee would be formed to ensure the success of the process. On October 2, the bill authorizing the military to undertake cross-border operations in Syria was accepted in the Turkish Grand National Assembly. On October 3, an undesirable event took place within the context of the Resolution Process. KCK militants attacked a police station within Tunceli's Pülümür district on the grounds that the government had been supporting ISIS. As the tension in Northern Syria increased, PYD Co-Chair Salih Muslim, the individual with the highest authority in the autonomous administration established in Rojava, began visiting Turkey. When Salih Muslim came to Turkey for the third time on October 4, he met with Prime Minister Ahmet Davutoğlu and HDP Co-Chair Selahattin Demirtaş. However, two days later, 46 people lost their lives in the events known as the Kobani Incidents, which started when the HDP administration, accusing the AK Party government of supporting ISIS's blockade of Kobani, called the people to take to the streets. Following these calls, protests spread to a number of cities. The demonstrations ended after Öcalan's call. This call once again showed that the proper interlocutor in the Resolution Process would be Öcalan.

On October 11, 2014, KCK Co-Chair Cemil Bayık held the AK Party government responsible for the events in Kobani and Turkey. Bayık stated that they saw the bill that authorized the Turkish Armed Forces to carry out cross-border operations in Syria, which was passed by the Turkish Grand National Assembly, as a declaration of war and that they had sent back all their armed forces they had formerly withdrawn from the border as part of the Resolution Process. On October 20, the US dropped weapons and ammunition to the YPG in Kobani. On October 21, Öcalan, in his meeting with the HDP delegation, announced that "a new phase has started on October 15 and concrete steps will be taken".⁽¹⁰⁾ On October 29, the KRG armed forces, the Peshmerga, went to Kobani via Turkey to support YPG forces against the ISIS attack. After this favourable development the negotiations, which were suspended due to the Kobani events, resumed. The HDP delegation consisting of Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder and İdris Baluken met with Deputy Prime Minister Yalçın Akdoğan and discussed the establishment of the Monitoring Board. HDP

(10) <https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/turkey/13032015>

vin Buldan, Sırrı Süreyya Önder ve İdris Baluken'den oluşan HDP heyeti ile Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan bir araya gelerek İzleme Kurulu'nun oluşturulmasını görüştüler. Bu görüşmeye katılanlardan dönemin HDP Grup Başkanvekili Pervin Buldan, Öcalan'ın Çözüm Süreci'nde artık beş kişilik bir heyetin ziyaret edeceğini, İzleme Kurulu, genişletilmiş müzakere heyeti ve İmralı'da oluşturulacak bir sekreteryaya ile birlikte 25 - 30 kişinin çalışma yapacağını belirtti. 1 Aralık 2014'te Öcalan tarafından hazırlanan 'Barış ve Demokratik Müzakere Taslağı'nın ayrıntılarını Sırrı Süreyya Önder kamuoyuyla paylaştı. 4 Aralık'ta ise Başbakan Davutoğlu yaptığı açıklamada, Çözüm Süreci'nde yeni bir ortam oluştuğunu ve Haziran 2015'teki genel seçime kadar sonuca ulaşmak istediklerini belirtti. 20 Aralık'ta KCK Eş Başkanı Cemil Bayık, basında yer alan "PKK 15 Mart'a kadar silah bırakacak" iddialarına karşı, Kürt meselesi çözülmeden silah bırakmayacaklarını belirtti. 2014 yılı böyle biterken 2015 Çözüm Süreci açısından olumlu gelişmelerle başladı. 26 Ocak 2015'te IŞİD saldırısı altında bulunan Kobani'de YPG güçleri kontrolü sağladı. 22 Şubat'ta ise Şah Fırat Operasyonu ile TSK güçleri IŞİD saldırısı altındaki Süleyman Şah türbesini PYD'nin kontrolündeki Eşme Köyü'ne taşıdı.

İşte bu olumlu hava içinde Çözüm Süreci'nin belki de en kritik toplantılarından biri gerçekleşti. 28 Şubat 2015'te Dolmabahçe'deki Başbakanlık Ofisi'nde İmralı Heyeti ile hükümet heyeti ortak basın toplantısı düzenledi. Toplantıda Öcalan'ın Çözüm Süreci için hazırladığı 10 maddelik çerçeve metin okundu. Metinde KCK'ye Mayıs 2015'te silahsızlanma kararı almak üzere kongre yapma çağrısı da yer alıyordu. Toplantıda hükümet adına açıklamada bulunan Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, Kürt sorununun demokrasi çerçevesinde çözüleceğini belirtti. Aynı gün Dolmabahçe toplantısını değerlendiren HDP lideri Selahattin Demirtaş, "Hükümet yürüttüğü politikayla zerre kadar umut vermiyor, barışa yaklaşıyor"⁽¹¹⁾ dedi. 1 Mart'ta ise KCK Eşbaşkanlığı, Öcalan tarafından yapı-

(11) <https://www.tigrishaber.com/demirtas-hukümet-zere-kadar-umut-vermiyor-15130h.htm>

Group Deputy Chairperson Pervin Buldan, who attended this meeting, stated that a five-person delegation would now visit Öcalan during the Resolution Process, and that 25 to 30 people would work together with the Monitoring Board, the expanded negotiation team and a secretariat to be established in İmralı. On December 1, 2014, Sırrı Süreyya Önder shared the details of the "Peace and Democratic Negotiation Draft" prepared by Öcalan with the public. On 4 December, Prime Minister Davutoğlu stated that a new atmosphere had emerged in the Resolution Process and that they wanted to reach a result by the time of the general election in June 2015. On 20 December, KCK Co-Chair Cemil Bayık stated that they would not lay down their arms until the Kurdish issue is resolved, against the claims in the press that "PKK would lay down arms by March 15". While 2014 ended like this, 2015 started with favourable developments in terms of the Resolution Process. On January 26, 2015, YPG forces took control of Kobani, which had been under ISIS attack. On February 22, with the Operation Shah Euphrates, Turkish Armed Forces moved the tomb of Süleyman Shah, which was under ISIS attack, to Eşme Village, which was under the control of the PYD.

Arguably one of the most critical meetings of the Resolution Process took place under such favourable circumstances. On February 28, 2015, the İmralı Delegation and the government delegation held a joint press conference at the Prime Minister's Office in Dolmabahçe. The 10-item framework text prepared by Öcalan for the Resolution Process was read at the meeting. The text also included a call to the KCK to hold a congress in May 2015 to decide on disarmament. Making a statement on behalf of the government at the meeting, Deputy Prime Minister Yalçın Akdoğan stated that the Kurdish issue would be resolved within the framework of democracy. HDP leader Selahattin Demirtaş, evaluating the Dolmabahçe meeting on the same day, said, "The government does not give an iota of hope with its policy, it does not approach peace."⁽¹¹⁾ On March 1, the KCK Co-Chair described Öcalan's call to lay down arms as a historic step and declared that they would fulfil their responsibilities if the government did its part. On March 11, President Erdoğan stated that Öcalan's

(11) <https://www.tigrishaber.com/demirtas-hukümet-zere-kadar-umut-vermiyor-15130h.htm>

lan silah bırakma çağrısını tarihi bir adım olarak nitelendirerek, hükümetin üzerine düşeni yapması durumunda kendilerinin de sorumluluklarını yerine getireceklerini açıkladı. 11 Mart'ta ise Cumhurbaşkanı Erdoğan, Öcalan'ın silah bırakma çağrısının önemli olduğunu ve bu vaatlerin sözde kalmayarak uygulamaya geçirilmesini beklediklerini belirtti. Aynı gün bu kez KCK Eşbaşkanları Cemil Bayık ve Bese Hozat, katıldıkları bir TV programında, "Silahların bırakılması ancak Öcalan'ın bizzat katılacağı bir kongrede karara bağlanabilir. PKK bu kararı Öcalan serbest kalmadan açıklamayacak"⁽¹²⁾ dediler. 21 Mart'ta Diyarbakır'da yapılan Newroz kutlamalarında mektubu okunan Öcalan, PKK'ye silahsızlanma çağrısı yaptı. Öcalan aynı çağrıda, kongrenin toplanabilmesi için Hakikat Yüzleşme Komisyonu'nun kurulmasını şart kıldı. Ertesi gün 22 Mart'ta ise Çözüm Süreci'nin en kritik adımlarından biri Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından atıldı. Erdoğan, Dolmabahçe toplantısını doğru bulmadığını açıkladı. Erdoğan'ın açıklaması, sadece Kürt tarafında değil, hükümet tarafında da şok etkisi yaptı. Dolmabahçe toplantısında hükümeti en yüksek düzeyde temsil eden Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan'ın, "Cumhurbaşkanı Dolmabahçe toplantısını oturma düzenine varıncaya kadar biliyordu"⁽¹³⁾ sözleri "off the record" olarak kamuoyuna yansıdı. 3 Nisan 2015'te geçen, İç Güvenlik Paketi olarak bilinen yasal düzenlemenin TBMM'de kabul edilmesi hükümetin Kürt sorununda yeniden güvenlikçi politikalara yöneldiği şeklinde yorumlandı. Nitekim 11 Nisan'da Ağrı Diyaradin'de yaşanan çatışmada 5 KCK militanı güvenlik güçlerinde öldürüldü. 5 Mayıs'ta KCK Eş Başkanı Bese Hozat, silahsızlanma kongresini gündemden çıkardıklarını söyledi. 16 Mayıs'ta HDP Eş Genel Başkanı Demirtaş, çözüm sürecinin donduğunu iki ayı aşkın süredir Öcalan'la görüşülmediğini söyledi. 19 Mayıs'ta Demirtaş'ın açıklamasına cevaben Başbakan Davutoğlu, silahsızlanmayla ilgili adım atılmadan İmralı ziyaretlerinin de anlamlı olmadığını belirtti. 7 Haziran 2015'te yapılan genel seçimlerde HDP yüzde 13 oyla seçim barajını aşarak 80 vekille parlamentoya girdi. Bu Kürt siyasetinin tarihinde yaşanan bir ilk oldu. Seçimlerden hemen

(12) <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/08/11/cozum-surecinden-bugune-nasil-gelindi?paging=4>

(13) <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdogan-dolmabahcede-oturma-yerlerini-kagidacizmis-246921h.htm>

call to lay down arms was important and that they expected these promises to be put into practice. On the same day, KCK Co-chairs Cemil Bayık and Bese Hozat said in a TV program they attended, "The laying down of arms can only be decided in a congress personally attended by Öcalan. The PKK will not announce such a decision until Öcalan is released."⁽¹²⁾ Öcalan, whose letter was read at the Newroz celebrations held in Diyarbakır on March 21, called for the PKK to disarm. In the same call, Öcalan made the establishment of the Truth and Confrontation Commission a condition for the congress to be convened. The next day, on March 22, one of the most critical steps of the Resolution Process was taken by President Erdoğan. Erdoğan stated that he did not find the Dolmabahçe meeting appropriate. Erdoğan's statement came as a shock not only on the Kurdish side, but also on the government side. The statement of Deputy Prime Minister Yalçın Akdoğan, who represented the government at the highest level at the Dolmabahçe meeting, which was "the President knew the Dolmabahçe meeting down to the seating arrangement"⁽¹³⁾ were made known to the public through unofficial channels. The adoption of the legal regulation known as the Domestic Security Package, passed on April 3, 2015, in the Grand National Assembly of Turkey was interpreted as the government's adoption of security policies in the Kurdish issue. As a matter of fact, 5 KCK militants were killed by the security forces in the clash that took place in Ağrı, Diyadin on 11 April. On May 5, KCK Co-Chair Bese Hozat said that they had removed the disarmament congress as an item from their agenda. On May 16, HDP Co-Chair Demirtaş said that the resolution process was frozen and that he had not met with Öcalan for more than two months. In response to Demirtaş's statement on 19 May, Prime Minister Davutoğlu stated that his visits to İmralı were also meaningless since no steps regarding disarmament were taken by the other party. In the general elections held on June 7, 2015, HDP passed the election threshold with 13 percent of the vote and entered the parliament with 80 deputies. This was a first in the history of Kurdish politics. On June 12, right after the elections, the KCK made a statement, declaring that

(12) <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/08/11/cozum-surecinden-bugune-nasil-gelindi?paging=4>

(13) <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdogan-dolmabahcede-oturma-yerlerini-kagidacizmis-246921h.htm>

sonra 12 Haziran'da KCK bir açıklama yaparak, silah bırakma kararının ne Öcalan ne de HDP tarafından verilmesinin mümkün olmadığını, silah bırakma iradesinin kendilerinde olduğunu ilan etti. 15 Haziran'da YPG güçleri Tel Abyad'ı kontrolü altına aldı. Böylece Kobani ve Cezire kantonları birleşmiş oldu. Ancak bu Ankara'da hoş karşılanmadı. 26 Haziran'da Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Tüm dünyaya sesleniyorum. Bedeli ne olursa olsun, Suriye'nin kuzeyinde, Türkiye'nin güneyinde bir devlet kurulmasına asla müsaade etmeyeceğiz"⁽¹⁴⁾ dedi. Erdoğan'ın açıklamasına KCK cevap vermekte gecikmedi. Ateşkesin istismar edildiğine dikkat çeken KCK açıklamasında, örgütün silahlı güçlerinin barajları ve baraj yapımında kullanılan araçları hedef alacağı belirtildi. 14 Temmuz'da KCK liderlerinden Murat Karayılan, Çözüm Süreci ve ateşkesin ara dönemde bulunduğunu, kurulacak hükümetin durumuna göre tavır alacaklarını belirtti. Karşılıklı açıklamalarla gerilen ilişkiler, 24 Temmuz'da Türk Hava Kuvvetleri'ne ait F-16 uçaklarının İKBY topraklarındaki PKK kamplarını bombalamasıyla sona erdi. 11 Ağustos 2015'te Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çözüm Süreci'ni buzdolabına kaldırdıklarını açıkladı.

2.2 İktidar ve Muhalefetin Çözüm Sürecindeki Rolü

Çözüm sürecini Eylül 2008'de başlayan Oslo Süreci'nden başlayarak ele alıp, Ağustos 2015'te Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın süreci buzdolabına kaldırdıkları yönündeki açıklamasıyla sona erdiğini varsayarsak, bu süreçte siyasi iktidarın AK Parti ve bugünkü Cumhurbaşkanı Erdoğan'dır. Bu bölümde Çözüm Süreci'nde iktidarın rolünü ele alırken AK Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'a odaklanacağız. Muhalefetin rolünü ele alırken ise 2008'den günümüze TBMM'de ana muhalefeti temsil eden CHP'yi ve Türk milliyetçisi aşırı sağı temsil eden MHP'yi ele alacağız. Ancak bunların yanı sıra 2008 - 2015 arasında bir siyasi parti olmasa da özellikle güvenlik bürokrasisi ve yargıdaki

(14) <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogan-bedeli-ne-olursa-olsun-engel-olacagiz-307932>

neither Öcalan nor HDP could make the decision to lay down arms, and that they themselves had the right to this decision. On June 15, YPG forces took Tal Abyad under their control. Thus the cantons of Kobani and Jazira were united. This was not welcome news in Ankara. On June 26, President Erdoğan said, "I am calling out to the whole world. We will never allow the establishment of a state in the north of Syria, in the south of Turkey, no matter the cost."⁽¹⁴⁾ KCK was quick to respond to Erdoğan's statement. Drawing attention to the abuse of the ceasefire, the KCK statement said that the armed forces of the PKK would target dams and vehicles used in the construction of dams. On July 14, Murat Karayılan, one of the KCK leaders, stated that the Peace Process and the ceasefire were now in an interim period, and that they would take a stand according to the state of the government to be established. Relations strained by such statements on both sides came to an end on July 24, when F-16 planes of the Turkish Air Forces bombed PKK camps in the KRG territory. On August 11, 2015, President Erdoğan announced that they had put the Resolution Process "in the fridge".

2.2 The Role of the Ruling Power and the Opposition in the Resolution Process

Assuming that the solution process started with the Oslo Process in September 2008 and ended with President Erdoğan's statement in August 2015 that the process was "put in the fridge", the ruling power during this entire period was the AK Party and Erdoğan, the current President. In this section, we will focus on the AK Party and President Erdoğan while discussing the role of the ruling power in the Resolution Process. In discussing the role of the opposition, we will consider CHP as representing the main opposition in the Grand National Assembly of Turkey since 2008 and MHP as representing the Turkish nationalist far right. However, in addition to these, we will also evaluate the Gülen Community which, although not a political party, functioned as an important power centre especially in terms of its power in the security bureaucracy and the judiciary between 2008 and 2015.

(14) <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogan-bedeli-ne-olursa-olsun-engel-olacagiz-307932>

gücü itibariyle önemli bir güç odağı işlevi gören Gülen Cemaatini de değerlendireceğiz.

AK Parti Eylül 2008 - 2015 döneminde tek başına iktidar olarak sürecin olumlu olumsuz yanlarıyla tüm siyasi sorumluluğunu tek başına taşımaktadır. Ancak Eylül 2008'de AK Parti içindeki güç dengeleri ile sürecin sona erdiği 2015 yazındaki AK Parti'nin içinde bulunduğu durum önemli farklar içermektedir. Öncelikle Eylül 2008'de sürecin başlatıcısı olan Recep Tayyip Erdoğan Başbakan ve AK Parti'nin genel başkanı idi. Cumhurbaşkanlığı görevini ise Abdullah Gül yürütüyordu. Gül, başından sonuna dek sürece desteğini sürdürmüş olsa da siyasi sorumluluk öncelikle başbakan olarak Erdoğan'a aitti. Çözüm sürecinin en kritik dönemlerinden birinde ise 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan seçimde Erdoğan cumhurbaşkanı olurken Ahmet Davutoğlu da 27 Ağustos 2014'te başbakan oldu. Çözüm sürecinin geriye kalan bir yılında yani Ağustos 2015'e kadar çözüm sürecinde AK Parti iktidarında iki aktörün eş zamanlı olarak ön planda olduğunu gördük: Erdoğan ve Davutoğlu. Bu süreç aynı zamanda AK Parti'de Erdoğan'ın bütünüyle partiyi kontrol altına alıp, başkanlık sistemine geçiş sürecini de başlattığı dönemdir. 5 Mayıs 2016'da Davutoğlu'nun başbakanlıktan ve AK Parti genel başkanlığından istifa etmesiyle birlikte AK Parti'de Erdoğan ip-leri bütünüyle ele almayı başardı. Bu sürecin çözüm sürecindeki en önemli etkisi, yukarıda ifade ettiğimiz Dolmabahçe toplantısı ve sonrasında ortaya çıktı. 28 Şubat 2015'te gerçekleşen Dolmabahçe toplantısına yönelik olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "bu toplantıyı doğru bulmadım" şeklindeki açıklaması aslında çözüm sürecinin kaderini de belirledi. Dönemin AK Parti hükümetinin bizzat organize ettiği ve dönemin Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan'ın hükümet tarafını temsil ettiği bir toplantıdan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın haberdar olmaması mümkün değil. Erdoğan'ın bu çıkışında kişisel siyasi ajandası etkili oldu. Nitekim çözüm süreci Erdoğan'ın bu çıkışından kısa süre sonra "buzdolabına kalkarken" başkanlık sistemi ise MHP'nin desteğiyle hayata geçti. 24 Haziran 2018'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleriyle başkanlık sistemine geçilirken bu süreçte Erdoğan ve AK Parti'nin müttefiki MHP oldu. Bir başka deyişle Cumhurbaşkanı Erdoğan çözüm sürecinin başından sonuna dek süreçle ilgili en kritik kararları verdi ve sürecin kaderini tayin etti.

As the sole ruling power in the September 2008 to 2015 period, the AK Party alone bears all the political responsibility of the process, in all of its positive and negative aspects. However, the balance of power within the AK Party in September 2008 and the situation of the AK Party in the summer of 2015, when the process ended, are very different from each other in important ways. First of all, Recep Tayyip Erdoğan, who was the initiator of the process in September 2008, was then the Prime Minister and the chairman of the AK Party. Abdullah Gül was the President. Although Gül continued to support the process from beginning to end, the political responsibility primarily belonged to Erdoğan as prime minister. In one of the most critical stages of the solution process, Erdoğan became president in the election held on 10 August 2014, while Ahmet Davutoğlu became prime minister on 27 August 2014. In the remaining year of the solution process, until August 2015, there were two actors simultaneously at the forefront of the AK Party government: Erdoğan and Davutoğlu. This is also when Erdoğan came to totally control the AK Party and started the transition to the presidential system. With Davutoğlu's resignation from the position of the prime minister and AK Party chairmanship on May 5, 2016, Erdoğan managed to take complete control of the AK Party. The most important effect of this turn of events on the solution process emerged during and after the Dolmabahçe meeting we mentioned above. Regarding the Dolmabahçe meeting held on February 28, 2015, President Erdoğan's statement, "I do not find this meeting appropriate," actually determined the fate of the entire resolution process. It is impossible for President Erdoğan to not have been aware of a meeting that was organized by the AK Party government itself, and in which then Deputy Prime Minister Yalçın Akdoğan represented the government side. Erdoğan's personal political agenda was effective in this exit. As a matter of fact, while the solution process was "put in the fridge" shortly after Erdoğan's statement, the presidential system was implemented with the support of the MHP. With the presidential elections held on June 24, 2018, the presidential system was adopted, and the MHP became the ally of Erdoğan and the AK Party in this process. In other words, President Erdoğan made the most critical decisions about the solution process from the beginning to the end and determined the fate of the process.

Bu bağlamda muhalefet partileri CHP ve MHP ile Kürt siyasetinin legal temsilcisi HDP'ye geçmeden önce bir aktör olarak Gülen Cemaati'nin çözüm sürecinde oynadığı role dikkat çekmek gerekir. Gülen Cemaati çözüm süreci boyunca yaşanan pek çok tikanıklıkta özellikle yargı ve güvenlik bürokrasisindeki gücünü kullanarak olumsuz bir rol oynadı. Oslo Süreci'nin başladığı dönemde AK Parti ile ittifak halinde olan Gülen Cemaati 2011 sonrasında hızla farklı bir siyasi tutum takındı. 7 Şubat 2012'de MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve üst düzey iki MİT çalışanının Gülen Cemaati'nin yönlendirdiği özel yetkili savcı tarafından "şüpheli" sıfatıyla ifadeye çağrılması AK Parti ile Gülen Cemaati arasındaki çatışmanın gün yüzüne çıktığı çarpıcı bir olay olarak tarihe geçti. Soruşturmanın gerekçesinin "Oslo görüşmeleri" olması da çözüm sürecinde Gülen Cemaati'nin oynadığı olumsuz rolü gösteriyordu. Nitekim hem Oslo sürecinde hem de 2013 - 2015 arasındaki çözüm sürecinde sık sık sorun haline dönüşen KCK operasyonlarının da Gülen Cemaati'nin yargı ve emniyet teşkilatındaki uzantıları tarafından yapıldığı da biliniyor. Gülen Cemaati'nin çözüm süreci karşısındaki olumsuz tutumunun arkasında AK Parti ve özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'la girdiği iktidar mücadelesi yatıyor. Gülen Cemaati'nin lideri Fethullah Gülen ve Cemaatin yönetici kadrosu, Erdoğan'ın Kürt sorununu çözmesi halinde yakalayacağı büyük güç ve etkiyle kendilerine yöneleceğinden korktular. Çatışmanın ilk halkasının MİT Müsteşarı Hakan Fidan olması da bunun en çarpıcı kanıtlarından birisini oluşturuyor. Gülen Cemaati, MİT Müsteşarı'nın kendilerine yakın bir isim olmasını istiyorlardı. Bu nedenle kendilerinden olmayan bir ismin MİT'in başına getirilmesine tepki gösterdiler. Bu tepkinin en açık ifadesi Gülen Cemaati'nin kontrol ettiği medyada Fidan'ı yıpratmaya yönelik yayınlar oldu. Her şeye rağmen Fidan'ın MİT Müsteşarlığı'na gelmesine engel olamayan Gülen Cemaati 2012'de 7 Şubat MİT krizi'ni yarattı. AK Parti - Gülen Cemaati arasındaki mücadele 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişimine kadar sertleşerek sürerken çözüm süreci de bundan olumsuz yönde etkilendi.

Bu süreçte en dikkat çekici gelişmelerden birisi 17/25 Aralık 2013'te Gülen Cemaati'nin yönlendirmesiyle hükümete ve dönemin başbakanı Erdoğan'a yönelik yolsuzluk operasyonları sırasında yaşandı. Operasyonlar kapsamında Erdoğan ve bazı bakanlara ait olduğu iddia edilen ses kayıtları internet

In this context, before moving to the opposition parties CHP, MHP, and HDP, the legal representative of Kurdish politics, it is necessary to draw attention to the role played by the Gülen Community as an actor in the solution process. The Gülen Community played a negative role in many of the setbacks experienced during the resolution process, especially by using its power in the judiciary and security bureaucracy. The Gülen Community, which allied itself with the AK Party at the beginning of the Oslo Process, went on to adopt a different political stance after 2011. On February 7, 2012, MIT Undersecretary Hakan Fidan and two senior MIT officials were called to testify as "suspects" by the specially authorized prosecutor guided by the Gülen Community, which went down in history as a notable event in which the conflict between the AK Party and the Gülen Community first came to light. The fact that the reason for the investigation was the "Oslo talks" also showed the negative role played by the Gülen Community in the resolution process. As a matter of fact, it is also known that the KCK operations, which frequently turned into a problem both in the Oslo process and in the resolution process between 2013 and 2015, were carried out by the Gülen Community's extensions in the judiciary and police force. Behind the negative attitude of the Gülen Movement towards the resolution process lies its power struggle with the AK Party and especially with President Erdoğan. The leader of the Gülen Community, Fethullah Gülen, and the leadership of the community feared that if Erdoğan resolved the Kurdish problem, he would turn against them with the great power and influence he would gain. The fact that the first target of the conflict was designated to be MIT Undersecretary Hakan Fidan is one of the most striking proofs of this. The Gülen Community wanted the MIT Undersecretary to be one of their own. For this reason, they reacted against the appointment of a person who was not their own to the head of MIT. The clearest expression of this reaction was the publications aimed at wearing down Fidan in the media controlled by the Gülen Community. When the Gülen Movement wasn't able to prevent Fidan from becoming the MIT Undersecretariat despite their best efforts, they created the "MIT crisis of February 7" in 2012. As the struggle between the AK Party and the Gülen Community continued until the military coup attempt on July 15, 2016, the solution process was also adversely affected.

ortamında yayınlandı. Erdoğan ve AK Parti'nin o güne kadar yaşadığı bu en zor günlerde kendilerine Kürt siyasetinden tek destek İmralı'dan geldi. 11 Ocak'ta Öcalan, 17/25 Aralık operasyonlarını "darbe teşebbüsü" olarak tanımlayarak bu darbe girişiminin karşısında duracaklarını açıkladı. Ancak ne HDP'den ne de Kandil'deki KCK yöneticilerinden bu netlikte bir açıklama gelmedi. AK Parti - Gülen Cemaati arasındaki mücadelenin adeta final sahnesi olan 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişimine ise Türkiye, "buzdolabına kaldırılmış" çözüm süreciyle birlikte girmek zorunda kaldı. AK Parti - Gülen Cemaati kavgası çözüm süreci de dahil olmak üzere Türkiye'ye oldukça pahalıya mal olmuş oldu.

Çözüm sürecinde legal Kürt muhalefeti günümüzdeki adıyla HDP, Kandil'deki KCK yöneticileri İmralı'daki Öcalan arasında sıkışmış bir konumda kaldı. HDP, hem Oslo Sürecinde hem de 2013 - 2015 çözüm sürecinde Öcalan'ın Kürt tarafının baş müzakerecisi olduğunu sürekli vurguladı ve bu pozisyonunu hiç değiştirmede. Ancak Kandil'deki KCK yöneticilerinin Öcalan'dan farklı tutum takındıkları anlarda HDP yönetimi kendi tutumunu açıklıkla ortaya koyamadı. HDP'nin bu sıkışıklığının en çarpıcı göstergesi 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra yaşanan gelişmeler oldu. Yüzde 13 gibi bir oy oranıyla 80 milletvekiliyle TBMM'ye giren HDP, çözüm sürecinde parlamentoda önemli bir rol oynamaya aday bir konuma gelmişti. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi KCK yönetimi seçimden beş gün sonra yaptığı açıklamada silah bırakma kararının ne Öcalan'da ne de HDP'de olduğunu, bu iradenin kendilerinde olduğunu açıkladı. Bu açıklama aslında HDP'nin çözüm sürecinde oynadığı ya da oynayabileceği rolün sınırlarını da çiziyordu. Sürecin başından sonuna dek HDP ya da legal Kürt siyaseti hiçbir zaman sürecin ana aktörlerinden birisi olmadı.

Ana muhalefet partisi CHP ise çözüm sürecinde kendi iç çelişkilerinin de etkisiyle net ve etkili bir tutum takınmadı. CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, çözüm sürecine net bir şekilde karşı çıkmadı. Ancak süreçle yaşanan tıkanıklıklar sırasında siyasi iktidara yönelik eleştiriler yapmakla yetindi. Kılıçdaroğlu, çözüm sürecinde adresin TBMM olduğunu sık sık vurguladı ancak bunun nasıl ve hangi yöntemlerle olacağına dair ayrıntıya girmedi. Bu nedenle de Kılıçdaroğlu'nun "çözümün adresi parlamentodur" çıkışları karşılık görmedi. CHP içinde ulusalcı olarak tanımlanan çözüm süreci karşıtı çev-

One of the most remarkable developments in this process took place on 17-25 December 2013, during the corruption operations against the government and the then Prime Minister Erdoğan, which were led by the Gülen Community. As part of the operations, audio recordings allegedly belonging to Erdoğan and various ministers were published on the Internet. During what were some of the most difficult times experienced by Erdoğan and the AK Party, the only support from Kurdish politics came from İmralı. On January 11, Öcalan defined the 17-25 December operations as a "coup attempt" and declared that they would stand against this coup attempt. However, neither the HDP nor the KCK administrators in Qandil made such a clear statement. On the other hand, Turkey had to experience the military coup attempt on 15 July 2016, which was almost the final stage of the struggle between the AK Party and the Gülen Community, with the solution process "put into the fridge". The struggle between the AK Party and the Gülen Community cost Turkey dearly, including the resolution process.

During the resolution process, the legal Kurdish opposition, known today as HDP, was caught in the middle between the KCK administrators in Qandil and Öcalan in İmralı. HDP has always emphasized that Öcalan is the chief negotiator of the Kurdish side, both in the Oslo Process and in the 2013-2015 solution process, and never changed this position. However, when the KCK administrators in Qandil took a different stance than Öcalan, the HDP administration was not able to take a clear stance. The most obvious sign of HDP's inability to act was the developments after the 7 June 2015 elections. Having entered the Grand National Assembly of Turkey with 80 deputies and with 13 percent of the vote, the HDP was poised to play an important role in the resolution process. However, as we mentioned above, the KCK administration announced in a statement five days after the election that neither Öcalan nor HDP had the right to the decision to lay down arms, but that they had it. This statement actually delimited the role HDP played or would be able to play in the resolution process. From the beginning to the end of the process, HDP, or legal Kurdish politics, has never been one of the main actors of the process.

The main opposition party CHP, on the other hand, did not take a clear and efficient stance in the solution process due to its own internal contradictions. CHP leader Kemal Kılıçdaroğlu did not openly oppose the solution process.

relerden zaman zaman sürece yönelik sert eleştiriler gelse de Kılıçdaroğlu başkanlığındaki CHP yönetimi çözüm sürecine karşı tutumunu belli bir ölçüde tutmayı başardı. Kılıçdaroğlu'nun sürece yönelik eleştirileri ağırlıklı olarak bu sürecin şeffaf olmaması, Meclis'e süreçle ilgili yeterince bilgi verilmemesi ekseninde yoğunlaştı.

Çözüm Süreci'ne parlamentoda en sert muhalefeti gösteren MHP ise sürece yönelik tepkinin sokağa taşmasına hiçbir zaman hevesli görünmedi. Yurtdışında da sözünü ettiğimiz 6-8 Ekim 2014'te yaşanan ve 46 kişinin hayatını kaybetmesine neden olan Kobani olaylarında da MHP yöneticileri aktif bir rol almaktan kaçındılar. MHP lideri Devlet Bahçeli, partisinin çözüm süreci karşısı söylemlerini sürdürürken, TBMM'de yer alan HDP yöneticileriyle gerginliğin oluşmaması için de çaba sarf etti. Bahçeli ve kurmaylarının TBMM'de HDP yöneticileriyle el sıkışırken görüntü vermeleri, HDP liderlerinden Ahmet Türk'ün yaşı dolayısıyla cezasının iptal edilmesini istemesi buna örnek olarak verilebilir. Bir başka deyişle, MHP lideri Bahçeli, çözüm süreci karşısı tutumunu her zaman korurken, partisinin çözüm süreci karşılığının merkezi haline gelmesine izin vermedi.

İktidar ve muhalefetin çözüm sürecindeki rollerine baktığımızda, iktidar kadayı olarak AK Parti'nin ve Erdoğan'ın süreç boyunca parlamentodan çok ciddi ve sert bir direnişle karşılaşmadığını söyleyebiliriz. Sürecin yaşadığı krizlerde ve geldiği noktada, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ve Kandil'deki örgüt yöneticilerinin tercihlerinin belirleyici oldu. Tabii bu tercihlerde özellikle Suriye İç Savaşıyla birlikte Kürt sorununun çok bilinmeyenli bir uluslararası sorun haline gelmesinin de oldukça büyük payı var. Muhalefet partileri ise çözüm sürecinde gelinen noktada en az rol üstlenen ve bu nedenle en az sorumluk taşıyan kesim olma özelliğini taşımaktadır.

He was content to criticize the ruling power during the setbacks experienced in the process. Kılıçdaroğlu frequently emphasized that the interlocutor in the solution process should be the Turkish Grand National Assembly, but he did elaborate how and by which methods this would happen. For this reason, Kılıçdaroğlu's statements that "the place for the resolution is the parliament" did not receive a response. Although there were harsh criticisms against the process from time to time in the nationalist wing within the CHP, the CHP administration under the leadership of Kılıçdaroğlu managed to keep its stance against the solution process toned down to a certain extent. Kılıçdaroğlu's criticisms of the process mainly focused on its lack of transparency and the lack of sufficient information about the process in the Parliament.

MHP, which showed the strongest opposition to the Solution Process in the parliament, never seemed eager for the reaction to the process to spill over onto the streets. MHP administrators also avoided taking an active role in the Kobani incidents, which we mentioned above, on October 6-8, 2014, which caused the loss of 46 lives. While MHP leader Devlet Bahçeli continued his party's rhetoric against the resolution process, he also made an effort to avoid tensions with HDP administrators in the Grand National Assembly of Turkey. The images of Bahçeli and his staff shaking hands with HDP administrators in the Grand National Assembly of Turkey and HDP leaders demanding that Ahmet Türk's sentence be cancelled due to his age attest to this. In other words, while MHP leader Bahçeli always maintained his stance against the solution process, he did not allow his party to become the centre of opposition to the solution process.

When we look at the roles of the government and the opposition in the solution process, we can say that the AK Party and Erdoğan, as the ruling power, did not face any serious and harsh resistance from the parliament throughout the process. The choices of President Erdoğan and the leaders of the organization in Qandil were determinative in the crises and the current situation of the process. Of course, the fact that the Kurdish problem has become an international problem with many unknowns, especially with the Syrian Civil War, played a large part in these choices. Opposition parties, on the other hand, have the distinction of being the group that plays the least important role in the point reached in the solution process and therefore, they carry the least responsibility.

III. 2015-2020: En Uzun Beş Yıl

3.1 Darbe Teşebbüsü, Başkanlık Sistemi, İttifak Siyaseti ve Ekomik Kriz

Yukarıda aktarılan ve AB üyelik sürecinin dimamizminin de etkisiyle çözüm sürecinin yürütüldüğü ve reform ve demokratikleşme paradigmasının belirlediği dönem, 2015'e gelindiğinde Suriye'de yaşanan gelişmelerin iç siyasette yarattığı etkiyle büyük oranda değişmeye yüz tutmuştu ama Türkiye siyasetindeki asıl paradigma değişimi 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe teşebbüsüyle gerçekleşti. 15 Temmuz darbe girişimi ülkeyi bir güvenlik paranoyasına itti ve "devletin bekası" söylemi hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki hükümet politikalarında belirleyici hale geldi. Darbe teşebbüsünü takiben 21 Temmuz'da üç ay süreyle ilan edilen olağanüstü hâl, darbe girişiminin ardından geçen 2 yıllık süreyi kapsayacak şekilde uzatıldı. Darbe teşebbüsünden sonra devreye giren beka ve güvenlik siyasetine dayanan olağanüstü dönem konsepti, ülkede bir önceki dönem egemen olan demokratikleşme ve normalleşme rüzgarını tersine çevirirken, iç siyasette legal Kürt hareketi ve dış siyasette ise illegal PKK hareketi hedefe oturtuldu.

2016'da OHAL gerekçesi ile yayınlanan 674 Sayılı KHK ile Cumhurbaşkanına belediyelere kayyum atama, valilere ise belediyelerin taşınır mallarına el koyma ve çalışanlarını görevden uzaklaştırma yetkisi verildi. Böylece 11 Eylül 2016'den başlayarak günümüze kadar devam eden bir uygulama olarak HDP'li belediye başkanları görevden alınarak yerlerine kayyum atama süreci başlamış oldu. İç siyasette yasal Kürt hareketine yönelik olarak yürütülen görevden alma-kayyum politikasıyla eş zamanlı olarak, 2016'dan itibaren özellikle Suriye'de Suriye Kürtleri lehine gelişen dinamiklerin önüne geçmek için, "Türkiye hudutlarının güvenliğini sağlamak, sınırlarda terör koridoru oluşmasını engellemek ve mültecilerin güvenli bir şekilde dönüşünü sağlamak" gerekçesiyle toplam 5 sınır ötesi operasyon gerçekleştirildi. Bu operasyonların Suriye'de bölgeyi askeri olarak kontrol eden Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) ana gövdesini Kürtlerin kurduğu Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) gücünü kırmak ya-

III. 2015-2020: The Longest Five Years

3.1 The Coup Attempt, Presidential System, Politics of Alliance and the Economic Crisis

The period mentioned above, in which the solution process was carried out and determined by the reform and democratization paradigm, with the influence of the dynamism of the EU membership process, started to change to a large extent with the effects of the developments in Syria on domestic politics in 2015. While important, the real paradigm shift in Turkish politics took place on July 15, 2016 when the coup attempt took place. The July 15 coup attempt gave Turkey a security paranoia, and the rhetoric of "the survival of the state" became decisive in government policies both inside and outside the country. The state of emergency declared for three months on 21 July following the coup attempt was extended to cover a period of 2 years after the coup attempt. As the concept of an extraordinary period, based on the policy of survival and security that came into play after the coup attempt, reversed the prevailing wind of democratization and normalization in the country in the previous period, the legal Kurdish movement in domestic politics and the illegal PKK movement in foreign policy were targeted.

With the Decree Law No. 674, which was issued in 2016 on the occasion of the State of Emergency, the President was given the authority to appoint trustees to the municipalities, and the governors were granted the power to seize the movable properties of the municipalities and dismiss their employees. As a result, HDP mayors were dismissed and the process of appointing trustees began as a practice which has now been going on since September 11, 2016. Simultaneously with the dismissal-trustee policy carried out against the legal Kurdish movement in domestic politics, in order to prevent the dynamics that have developed in favour of Syrian Kurds, especially in Syria since 2016, a total of 5 cross-border operations were carried out "to ensure the security of Turkey's borders, to prevent the formation of a terror corridor on the borders and to ensure that refugees can safely return". In addition to disempowering the Democratic Union Party (PYD), founded by the Kurds, the main body of the Syrian Democratic Forces (SDF), which holds military

nında iç ve dış kamuoyuna, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından komuta kademesinin yüzde 40'ı ihraç edilen ve yıpranan ordunun hala güçlü ve caydırıcı bir güç olduğu mesajı da verilmeye çalışıldı.

Aslında 15 Temmuz darbe girişiminin engellenmesi, yarattığı büyük travma kadar Kürt meselesinin çözümü konusunda en çok direnç gösteren iki kesim olan Gülen cemaati ve ordunun, siyaset üstündeki etkisinin büyük oranda kırılması nedeniyle siyaset için büyük bir imkan alanı da yaratmıştı. 15 Temmuz travması, toplumun geniş kesimlerini içeren, Kürt siyasi hareketi ve hükümet arasında Suriye'deki gelişmelerin ülkede yarattığı gerilimin geride bırakılabileceği ve Kürt meselesinin çözümüne yönelik yeni ve daha yapıcı şartların oluşmasına da tahvil edilebilecek bir siyasete evrilme potansiyeline sahipti ama bu fırsat değerlendirilemedi.

15 Temmuz darbe teşebbüsünün ardından Yenikapı'da gerçekleşen ve AK Parti, CHP, MHP liderlerinin ilk kez aynı miting alanında bulunduğu "Demokrasi ve Şehitler Mitingi", HDP'nin dışlandığı ve adına "YeniKapı Ruhu" denilen, Erdoğan liderliğinin bir birlik ve beraberlik söylemi eşliğinde desteklenmesini öneren ve siyasetin yeniden tasarlandığı başka tür bir yeni bir döneme işaret ediyordu. Yenikapı Ruhu çerçevesinde Erdoğan ve MHP lideri arasında oluşan yakınlaşma, kısa sürede adına daha sonra Cumhuriyet İttifakı verilen bir koalisyona evrildi ve Bahçeli'nin bizzat yaptığı çağrıyla ve bu koalisyonun oylarıyla Ocak 2017'de "Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi" adıyla, Türkiye parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçti. Sistem değişikliği aynı yılın Nisan ayında anayasa referandumuyla halk oylamasına sunuldu ve 48,8'e karşılık yüzde 51,2 ile halktan onay aldı. Sistem Temmuz 2018'de uygulanmaya başlandı.

control over the region in Syria, these operations also attempted to send the message both nationally and internationally that the Turkish military, which was hurt and had 40 percent of its command echelon expelled in the aftermath of the coup attempt, was still a strong and deterrent force.

In fact, the prevention of the July 15 coup attempt, as well as the great trauma it created, also created a great opportunity for politics as the influence of the Gülen community and the army, which were the two groups that showed the most resistance to the solution of the Kurdish issue, on politics was lifted to a large extent. The trauma of July 15 had the potential to evolve into a policy involving large segments of society, where the tension created by the developments in Syria between the Kurdish political movement and the Turkish government could be left behind, and translated into the creation of new and more constructive circumstances for the resolution of the Kurdish issue, but this opportunity was not used.

The "Democracy and Martyrs Rally", which took place in Yenikapı after the July 15 coup attempt and where the leaders of the AK Party, CHP, and MHP met for the first time in the same rally area, was accompanied by a rhetoric of unity and solidarity by the Erdoğan leadership, which was called the "Yenikapı Spirit" and excluded HDP. This marked a new era in which politics was redesigned. The rapprochement between Erdoğan and the MHP leader within the framework of the Yenikapı Spirit soon evolved into a coalition named the People's Alliance, and with the call made by Bahçeli and the votes of this coalition, Turkey switched from the parliamentary system to the presidential system in January 2017, under the name "Presidential government system". The system change was put to a public vote in April of the same year with a constitutional referendum and received the approval of the people with 51.2 percent versus 48.8 percent. The system started to be implemented in July 2018.

A POLITICS OF ALLIANCE

With the transition to the Presidential system of government, the executive power was concentrated to a great extent under the President's responsibility. Considering the 50 + 1% rule introduced in order to become the President, the voter behaviour in Turkey and the vote rates of the political

İTTİFAK SİYASETİ

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle yürütme yetkisi çok büyük oranda Cumhurbaşkanının uhdesinde toplanırken, Cumhurbaşkanlığı makamına gelebilmek için getirilen % 50 + 1 kuralı, Türkiye'deki seçmen davranışları ve siyasi partilerin aldıkları oy oranları dikkate alındığında, hiçbir partinin tek başına bu orana ulaşması mümkün olmadığından, ittifak siyasetini de zorunlu kıldı.⁽¹⁵⁾ Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle beraber, Türkiye siyasetine, tek tek partiler arasındaki rekabetten ziyade ittifaklar arası mücadele yön vermeye başladı. Bu minvalde ilk ortaya çıkan AK Parti ve MHP'den oluşan "Cumhur İttifakı"nın karşısında ise "Millî İttifak" adı altında CHP ve İYİ Parti arasında gerçekleşen ve Saadet Partisi'nin dışarıdan destek verdiği ikinci bir ittifak bloğu oluştu. HDP her iki ittifak bloğundan da dışlandı. Sistem değişikliğinin zorunlu kıldığı ittifak siyaseti partiler arasında bir uzlaşma siyasetine de imkan tanıyabilirdi ama sonuç siyasi kutuplaşma oldu. Artan milliyetçilik, hem iç hem de dış siyasette kullanılan siyasi dil, ülkeyi bir önceki dönemin yapıcı ve uzlaşmacı ruhundan giderek uzaklaştırdı. Bu değişimlerle ortaya çıkan yeni dönemin güvenlik konsepti ve beka söylemiyle belirlenen dinamiklerinden en olumsuz şekilde etkilenen kesim ise Kürt siyasi hareketi ve bu bağlamda da Kürt meselesi oldu.

(15) <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2019/09/DPI-Faz%C4%B1l-H%C3%BCsn%C3%BC-Erdem-Assessment-1.pdf>

parties, it is not possible for any party to attain this percentage alone, thus necessitating a politics of alliance.⁽¹⁵⁾ As such, Turkish politics began to be dominated by the struggle between alliances rather than the competition between individual parties. Opposite the "People's Alliance", which first emerged in this framework, consisting of the AK Party and MHP, a second alliance bloc was formed under the name of "Nation Alliance" between CHP and the Good Party, and which was supported by the Felicity Party from the outside. HDP was excluded from both alliance blocs. The politics of alliance required by the system change could have allowed a policy of reconciliation between the parties, but the result was political polarization instead. The increasing nationalism and the political language used in both domestic and foreign politics gradually put a distance between contemporary Turkey and the constructive and conciliatory spirit of the recent past. The Kurdish political movement and the Kurdish issue were the most negatively affected elements by the dynamics of the new era that emerged with these changes, which were determined by the concept of security and the discourse of survival.

MARCH 31, 2019: VOTERS WANT NORMALIZATION / THE KURDS DETERMINE THE GOVERNMENT

The March 31, 2019 elections, which were held under the conditions determined by this new political paradigm, took place in a very tense political atmosphere. Although the legislation does not allow alliances in local elections, the parties entered the elections by making de facto alliances. The AK Party and MHP as the People's Alliance, and CHP and the Good Party as the Nation Alliance nominated joint candidates in many provinces and districts. As the transfer of the alliance politics to local elections caused local elections to be held in an atmosphere of general elections, the overall policies of the alliances rather than local problems and candidates were highlighted in the electoral campaigns.⁽¹⁶⁾ As such, the local elections were

(15) <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2019/09/DPI-Faz%C4%B1l-H%C3%BCsn%C3%BC-Erdem-Assessment-1.pdf>

(16) <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2019/09/DPI-Faz%C4%B1l-H%C3%BCsn%C3%BC-Erdem-Assessment-1.pdf>

31 MART 2019: SEÇMEN NORMALLEŞME İSTİYOR / KÜRTLER İKTİDARI BELİRLİYOR

Bu yeni siyasi paradigmanın belirlediği koşullarda gerçekleşen 31 Mart 2019 seçimlerine çok gergin bir politik atmosferde gidildi. Her ne kadar yasal mevzuat yerel seçimlerde ittifak yapılmasına izin vermese de, partiler seçimlere fiilen ittifak yaparak girdiler. AK Parti ve MHP Cumhur İttifakı olarak, CHP ve İYİ Parti de Millet İttifakı olarak birçok il ve ilçede ortak aday gösterdiler. İttifak siyasetinin yerel seçimlere taşınması, yerel seçimlerin de genel seçim atmosferinde geçmesine neden olurken, seçim kampanyalarında mahalli sorunlardan ve adaylardan ziyade, ittifakların genel siyasetleri ön plana çıktı.⁽¹⁶⁾ Böylece yerel seçimler, 2017'de halktan onay almış olsa da hem Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin hem de ittifak siyasetinin halkta nasıl bir karşılık bulduğunu göstermesi bakımından da bir dönüm noktası oldu.

31 Mart yerel seçimleri sonucunda AK Parti liderliğindeki Cumhur İttifak'ı toplamda Millet İttifak'ından daha fazla oy almasına rağmen, AK Parti, 16 yıllık iktidarının ardından ülkenin ekonomi merkezi İstanbul ve başkent Ankara da dahil olmak üzere, Türkiye'nin altı büyük kentinden beşinde yenilgiye uğradı. Yerel seçimlerin bir diğer sonucu ise, yerel idarelerde uzun yıllardır hiçbir etkinliği olmayan MHP'nin, AK Parti ile ortak aday göstermediği illerde başarı kazanmasıydı. MHP'nin seçimi kazandığı 11 ilin 9'unda hem AK Parti'nin hem de MHP'nin adayları vardı fakat bu illerde seçmen AK Parti yerine MHP'yi tercih etti. Bu durum AK Parti içinde o günden başlayıp günümüze kadar devam eden, "MHP ile yapılan ittifak MHP'ye güç kazandırırken AK Parti'ye güç kaybettiriyor" tartışmasının AK Parti içinde başlamasına neden oldu. MHP ile ittifaktan memnun olmayan Kürtler de dahil olmak üzere AK Partililerin rahatsızlığı da, bu aşamadan sonra daha görünür hale geldi.

(16) <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2019/09/DPI-Faz%C4%B1l-H%C3%BCsn%C3%BC-Erdem-Assessment-1.pdf>

a turning point in terms of showing how both the Presidential system of government and the alliance politics were received by the people, even though they had already been publicly approved in 2017.

Although the AK Party-led People's Alliance received more votes than the Nation in the March 31 local elections, the AK Party was defeated in five of Turkey's six largest cities, including Istanbul, Turkey's financial centre and its capital Ankara, after 16 years in power. Another result of the local elections was that the MHP, which had had no influence in local administrations for many years, won success in the provinces where it did not nominate a joint candidate with the AK Party. In 9 of the 11 provinces in which the MHP won the election, both the AK Party and the MHP had candidates, but in these provinces the voters preferred the MHP instead of the AK Party. This situation led to the debate within the AK Party, which started then and has continued until today, "The alliance with the MHP gives power to the MHP, while it makes the AK Party lose power". The discomfort of AK Party members, including the Kurds, who were not satisfied with the alliance with the MHP, became more visible after this turning point.

The March 31, 2019 elections had two important results for the HDP. First of all, HDP, which was excluded from both alliances, regained the mayoralties in the cities where trustees were appointed from 2016 onward. Secondly, while the HDP kept to its own path in the Kurdish provinces in local elections, it sided with the Nation Alliance against the People's Alliance, which tactically followed a much harsher policy against HDP in the West of Turkey. This support, which determined the electoral victories of the CHP in Istanbul and Ankara, 'certified that HDP has a permanent place in Turkish politics' despite being excluded from both alliance blocs and marginalized by the government.⁽¹⁷⁾ On the other hand, the results of the March 31 local elections showed that the votes of the Kurdish public, going beyond the political position represented by the HDP, have gained the power to determine Turkish politics at a higher rate than ever before in history. In order to understand this power, it would be useful to remember the couple of days before the renewed election for

(17) <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2019/09/DPI-Faz%C4%B1l-H%C3%BCsn%C3%BC-Erdem-Assessment-1.pdf>

31 Mart 2019 seçimlerinin HDP açısından ise iki önemli sonucu oldu. Birincisi her iki ittifaktan da dışlanan HDP, 2016'dan itibaren kayyım atanan şehirlerdeki belediye başkanlıklarını 2019 yerel seçimlerinde yeniden kazanarak geri aldı. İkincisi, HDP yerel seçimlerde Kürt illerinde kendi çizgisini takip ederken, Türkiye'nin Batısında taktik olarak kendisine karşı çok daha sert bir politika izleyen Cumhuriyet İttifakı karşısında Millet İttifakına yakın durdu. CHP'nin İstanbul ve Ankara'da aldığı seçim galiyetlerini belirleyen bu destek, her iki ittifak bloğundan dışlanmasına ve iktidar tarafından marjinalleştirilmesine rağmen 'HDP'nin Türkiye siyasetinde kalıcı bir yere sahip olduğunu tescil etti'.⁽¹⁷⁾ Diğer yandan 31 Mart yerel seçimleri sonuçları, HDP'in temsil ettiği siyasi çizginin ötesine geçen bir biçimde, Kürt seçmenin oylarının Türkiye siyasetini tarihte hiç olmadığı kadar yüksek oranda belirleme gücüne kavuştuğunu gösterdi. Bu gücü anlamak için AK Parti'nin İstanbul yenilgisini hazmedememesi ve kontrolü altındaki bütün araçları kullanarak seçimi yenileme yoluna gitmesinin ardından, 23 Haziran 2019'da İstanbul Büyükşehir Belediyesi özelinde yenilene oylamadan önceki birkaç günü hatırlamak faydalı olacaktır. 2015'den bu yana Kürt meselesini kamusal alanda zikretmekten imtina eden hükümet, CHP'li aday Ekrem İmamoğlu'nun İstanbul Büyükşehir Belediye başkanlığını almasını önlemek için seçime birkaç gün kala, önce Anadolu Ajansı aracılığıyla Abdullah Öcalan'ın cezaevinden HDP'ye tarafsızlık çağrısı yaptığı yönünde iddialar ortaya attı. Daha sonra ise Öcalan'ın kardeşi ve aynı zamanda PKK'nın eski yöneticilerinden olan Osman Öcalan'ı TRT Kurdi kanalında Ekrem İmamoğlu'nu eleştirdiği programda konuk etmeyi göze aldı. 23 Haziran'da tekrarlanan İstanbul seçimleri, Ekrem İmamoğlu'nun 31 Mart'takinden çok daha fazla oy alarak seçimi kazanmasıyla sonuçlandı.

(17) <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2019/09/DPI-Faz%C4%B1l-H%C3%BCsn%C3%BC-Erdem-Assessment-1.pdf>

the Istanbul Metropolitan Municipality on June 23, 2019, when the AK Party could not stomach its defeat in Istanbul and tried to renew the election by using all the tools under its control. The government, which has refrained from mentioning the Kurdish issue in the public sphere since 2015, started rumours a few days before the election, in order to prevent CHP candidate Ekrem İmamoğlu from winning the Istanbul Metropolitan Municipality mayoralty, that Abdullah Öcalan's had called from his prison to the HDP for neutrality through Anadolu Agency. Later on, it took the risk to host Osman Öcalan, Öcalan's brother and also one of the former administrators of the PKK, in a program on TRT Kurdi where he criticized Ekrem İmamoğlu. The Istanbul elections, renewed on June 23, resulted in Ekrem İmamoğlu winning the election with much more votes than on March 31.

Another remarkable result of the local elections was that the voters voted in favour of the AK Party candidates in the council memberships of the same municipalities as they were taking away the mayoralty of the metropolitan cities from the AK Party. This was a very important result as it showed how strong and well calculated the democratic reaction of the electorate to the increasingly polarizing way of doing politics in the country was. In short, the voters were demanding normalization from all political actors, especially the government and President Erdoğan, by dividing the authority between the ruling and opposition parties in local governments. In fact, in the first statement he made right after the local election results, Erdoğan expressed that he understood this demand for normalization when he spoke of the Turkish Alliance,⁽¹⁸⁾ but this was not followed up.

As a result, the March 31, 2019 elections actually clarified the picture that first emerged in the 2017 Presidential referendum and the 2018 general elections. Starting from 2014, the voters believed for 3 to 4 years that Turkey was going through an extraordinary process and that Erdoğan was the right actor in managing this existential threat. The vigilance generated by the perception of threat was transformed into an effective political

(18) When Erdoğan formulated the idea a "Turkish Alliance" after March 31, Bahçeli criticised it by saying, "It raises questions for us. There cannot be a country-wide political alliance. Our alliance is with the people."

Yerel seçimlerin bir başka dikkat çekici sonucu, seçmenin büyükşehirlerde belediye başkanlıklarını AK Parti'den alırken aynı belediyelerin meclis üyeliklerinde AK Partili adaylar lehine oy kullanmasıydı. Bu, ülkede giderek tırmanan kutuplaştırıcı siyaset yapma biçimine seçmenin verdiği demokratik tepkinin ne kadar güçlü ve iyi hesaplanmış olduğunu göstermesi bakımından çok önemli bir sonuçtu. Kısaca seçmen, yerel yönetimlerde yetkiyi iktidar ve muhalefet partileri arasında paylaştırarak, başta iktidar ve Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere, tüm siyasi aktörlerden normalleşme talep ediyordu. Aslında yerel seçim sonuçlarının hemen akabinde yaptığı ilk açıklamalarda Erdoğan bu normalleşme talebini anlamış olduğunu Türkiye İttifakı⁽¹⁸⁾ ifadesiyle dile getirdi ama bunun arkası gelmedi.

Sonuç olarak 31 Mart 2019 seçimleri aslında 2017 Cumhurbaşkanlığı referandumunda ve 2018'de yapılan genel seçimlerde ortaya çıkan tablonun daha da netleşmesini sağladı. Buna göre seçmen, 2014'ten başlayarak, 3-4 yıl boyunca, Türkiye'nin olağanüstü bir süreçten geçtiğine ve Erdoğan'ın bu varoluşsal tehdidin yönetilmesinde en doğru aktör olduğuna inanmıştı. Tehdit algısının ürettiği teyakkuz Erdoğan tarafından etkili bir siyasal enerjiye/dinamizme tahvil edilerek -uzunca bir süredir arzu ettiği- sistem değişikliğini gerçekleştirmek de dahil birçok seçim zaferini mümkün kıldı. Ancak Gülen Cemaati ve PKK başta olmak üzere Türkiye'ye ve Erdoğan iktidarına yönelik tehditlerin -büyük oranda- bertaraf edilmesine karşın, olağanüstü dönem konseptinin sürdürülmesi, seçimde rahatsızlık üretti ve 31 Mart seçimlerinde Erdoğan'a yeniden güçlü bir mesaj verildi. 31 Mart 2019 yerel seçimleri 2016 darbe teşebbüsüyle zirveye ulaşan Erdoğan iktidarına yönelik tehdit ve saldırıların yol açtığı "olağanüstü siyaset" anlayışının miadını doldurmasını simgelemektedir.⁽¹⁹⁾ Diğer bir ifadeyle olağanüstü dönem parantezi 31 Mart

(18) Erdoğan'ın 31 Mart sonrası ortaya attığı 'Türkiye ittifakı' önerisini Bahçeli "Kafamızdaki soru işaretlerini çoğaltmıştır. Ülke bazlı siyasi bir ittifak olamaz. Bizim ittifakımız cumhurlardır" diye eleştirmişti.

(19) Hatem Ete ile görüşme.

energy and dynamism by Erdoğan, making many electoral victories possible, including realizing the system change he had wanted for a long time. However, despite the fact that the threats against Turkey and the Erdoğan government, especially the Gülen Community and the PKK, were largely eliminated, the persistence of the emergency period created discomfort in the voters and a strong message was given to Erdoğan in the March 31 elections. The March 31, 2019 local elections signify the end of the “extraordinary politics” occasioned by the threats and attacks against the Erdoğan government, which reached its peak with the 2016 coup attempt.⁽¹⁹⁾ In other words, the concept of an extraordinary period has run out of political legitimacy in the March 31 elections. The March 31 local elections also showed that even if the Kurds themselves did not come to power, they could use their political power to determine who would come to power in Turkey. This is a phenomenon in Turkish politics that can no longer be ignored.

For this reason, new parties founded by former AK Party members are also aware of the importance of this phenomenon and shape their regional policies on two pillars: equal citizenship in the constitution and education in the mother tongue. The new parties, which have the potential to affect the political sphere in general and the ruling power-opposition balance in particular both politically and in terms of sheer numbers, seek the votes of both the AK Party and HDP in the region, and they are likely to be alternatives for the Kurdish voters whose votes have the potential to determine the outcome.

At this point, it should be remembered that after the 2019 local elections, the loss of votes that Erdoğan tried to prevent with grand gestures (such as cross-border operations, the opening of Hagia Sophia as a mosque to worship, the Kanal Istanbul Project, the announcement of the discovery of natural gas in the Black Sea, etc.) to cover up the failure continued. Recent opinion polls show that since October 2020, the votes of the ruling bloc have fallen below 50 percent, the AK Party has lost power, and the support for Erdoğan personally has begun to decline for the first time, although he is still seen as the strongest leader. The percentage of voters who are undecided but also strongly motivated to vote is also daily increasing. This

(19) Interview with Hatem Ete.

seçimlerinde siyasi ömrünü tamamlamıştır. Ve yine 31 Mart yerel seçimleri Kürtlerin kendileri iktidara gelemeseler dahi, siyasi güçlerini kullanarak Türkiye’de kimin iktidara geleceğini belirlediklerini berraklaştırmıştır. Bu artık Türkiye siyasetinde hesaba katılmadan yol alınamayacak bir olgudur. Bu nedenledir ki eski AK Partili isimler tarafından kurulan yeni partiler de bu olgunun önemini farkında olarak bölge politikalarını anayasada eşit vatandaşlık ve anadilde eğitim olmak üzere iki temel üzerinden şekillendiriyorlar. Siyasal ve sayısal açıdan hem genel olarak siyasal alanı, hem de özel olarak iktidar-muhalefet dengesini etkileyecek bir potansiyele sahip olan yeni partiler hem AK Parti’nin hem de HDP’nin bölgedeki oylarına talipler ve oyları kritik hale gelen Kürt seçmen için birer alternatif olma ihtimalleri az değil.

Bu noktada 2019 yerel seçimleri sonrası, Erdoğan’ın karşılaşılan başarısızlığı örtmeye dönük olarak büyük hamlelerle (sınır ötesi hareketler, Ayasofya’nın ibadete açılması, Kanal İstanbul Projesi, Karadeniz’de doğal gaz bulunmasının açıklanması vs) önüne geçmeye çalıştığı oy kaybının devam ettiğini hatırlamak gerekiyor. Son dönemde yapılan kamuoyu araştırmaları Ekim 2020’den bu yana iktidar bloğunun oylarının yüzde 50’nin altına düştüğünü, AK Parti’nin güç kaybettiğini ve hala en güçlü lider olarak görülse de ilk defa Erdoğan’ın kişisel oylarının da azalma eğilimine girdiğini gösteriyor. Sandığa gitme motivasyonu güçlü ama kararsız seçmen yüzdesi ise her geçen gün artıyor ve gri alandakiler olarak tanımlanan ve toplamda yüzde 33,5’lik bir oranı temsil eden bu kesim, gelecek dönemin seçim sonuçlarını büyük oranda etkileyecek gibi görünüyor. Tüm bunların yanı sıra AK Parti seçmeni de dahil olmak üzere Türkiye’de demokrasinin işleyişinden duyulan memnuniyet azalıyor.⁽²⁰⁾ Yine kamuoyu yoklamalarına göre ülkede önümüzdeki 3 ay içinde ekonomik kriz bekleyenlerin oranı yüzde 75’e çıkmış durumda. Kriz beklentisinin en çok arttığı kesimin dörtte üçünü ise iktidar bloğu seçmeni oluşturuyor.⁽²¹⁾ Demokrasinin işleyişinden duyulan memnuniyetsizlik ama

(20) Konda, Ekim Barometresi, Ekim 2020

(21) Konda, Ekim Barometresi, Ekim 2020

segment, also defined as the “grey area”, represents a total of 33.5 percent of the votes, and it appears as if it is going to play a decisive role in the next election. In addition to all these, satisfaction with the functioning of democracy in Turkey is decreasing, including among the AK Party supporters.⁽²⁰⁾ According to opinion polls, the number of people who expect an economic crisis in Turkey in the next 3 months has increased to 75 percent. Three-quarters of the segment with the highest crisis expectation is composed of the voters of the ruling bloc.⁽²¹⁾ As a way out of further economic crisis, voters demand widespread normalization in Turkey, and the economy represents the most important dynamic that triggers the desire and demand for normalization. The deepening of the economic crisis due to inflation, unemployment and the excessive depreciation of the Turkish lira, which has been going on for a long time and which directly affects the average voter’s perception of the ruling power as well as his standard of living, has been exacerbated by the pandemic in 2020. As well as this, the US elections lead to an administration that has the potential to directly affect Turkey’s regional policy and economy; all of which appear to have necessitated a change in current political discourse and policies.⁽²²⁾

This need for change lies beneath Erdoğan’s new rhetoric of “reform in the economy, law, and democracy” that emerged after Berat Albayrak’s resignation on November 8, 2020. On the other hand, Erdoğan, who has been able to successfully change his politics and alliances many times and easily when needed, seems to lack the opportunity to implement the minimum normalization he needs to ensure the continuation of his power this time. The alliance he established with the MHP has greatly narrowed his margin of mobility and flexibility. The chief evidence of this is that MHP, Erdoğan’s coalition partner, reacted the most strongly to the reform statement made by Erdoğan himself in November 2020, as well as to the idea of a Turkish Alliance, which Erdoğan had first uttered after the March 31 elections. MHP leader Bahçeli is extremely uncomfortable with the reform discourse,

(20) Konda, Ekim Barometresi, Ekim 2020

(21) Konda, Ekim Barometresi, Ekim 2020

(22) <https://www.perspektif.online/erdoganin-reformla-sinav-2/>

daha fazla ekonomik kriz ve ekonomik krizden çıkış yolu olarak seçmen ülkede normalleşme yaşanması gerektiğini düşünüyor ve ekonomi normalleşme isteğini ve talebini tetikleyen en önemli dinamiği temsil ediyor. Dolayısıyla uzun süredir devam eden ve 2020’de pandeminin de etkisiyle ortalama seçmenin iktidar algısını ve hayat standardını doğrudan etkileyen enflasyon, işsizlik ve Türk Lirasının aşırı değer kaybı üzerinden ekonomik krizin gün geçtikçe derinleşmesi ve ABD seçimlerinin Türkiye’nin bölgesel politikasını ve ekonomisini doğrudan etkileyebilecek bir yönetim değişikliğine yol açması mevcut siyasi söylem ve politikalarda bir değişime gitme ihtiyacı doğurmuş görünüyor.⁽²²⁾

Berat Albayrak’ın istifa ettiği 8 Kasım 2020’den sonra ortaya çıkan Erdoğan’ın “ekonomide-hukukta-demokraside reform” söyleminin gerisinde de bu değişim ihtiyacı yatıyor. Öte yandan bugüne kadar ihtiyaç duyduğunda pek çok kez ve rahatlıkla siyaset ve ittifak değişimi içine başarıyla girebilmiş olan Erdoğan, bugün iktidarının devamını sağlamak için ihtiyaç duyduğu asgari normalleştirmeyi devreye sokma yahut uygulama imkanından yoksun görünüyor. Zira MHP ile kurulan ittifak kendisinin hareket kabiliyetini ve esneklik marjını büyük ölçüde daralttı ve bunun en büyük kanıtı da 31 Mart seçimlerinin ardından telaffuz edilen Türkiye İttifakı’na olduğu gibi, Kasım 2020’de de bizzat Erdoğan’ın yaptığı reform açıklamasına da en büyük tepkinin iktidar ortağı MHP’den gelmiş olması. MHP lideri Bahçeli esasen ekonomi yönetiminde ve dış politikada normalleşmeye dönük olarak gerçekleştirilen değişimleri ifade etmek için kullanılan reform söyleminden son derece rahatsız ve reform söyleminini ittifak ve söylem değişikliğini ima ettiği oranda tehdit olarak görüyor. Bu durum, Erdoğan’ı toplumun ihtiyaçları ve siyasal ve sayısal açıdan Bahçeli’ye bağımlılığı arasında sıkıştırıyor.

(22) <https://www.perspektif.online/erdoganin-reformla-sinav-2/>

which is mainly used to express the changes to be made towards normalization in the management of the economy and in foreign policy. Bahçeli sees the reform discourse as a threat to the extent that it implies a change in the prevailing alliances and discourses. This state of affairs places Erdoğan in a position between the needs of Turkish society on the one hand, and his political and arithmetical dependence on Bahçeli on the other hand.

THE RESOLUTION OF THE KURDISH ISSUE: OPTIONAL OR IMPERATIVE?

Although a peace process in Turkey does not seem very likely at first glance, when the current political conjuncture is evaluated only through the ruling coalition and its attitude towards the Kurdish issue, the situation described above and the current dynamics mean that any politics that ignores the demand for change has no chance of surviving in the long run. Turkey's problems, accumulating and worsening since 2015 have reached their limits in every conceivable area. The government's discourse of "survival of the state" no longer finds support in the domestic arena; the votes of the Kurdish electorate determine who gets to be in power to a large extent; newly formed political parties are emerging on the political scene; there are tensions between the AK Party and MHP after the announcement of the last reform package; and most importantly, the economic crisis has only been exacerbated by the impact of the pandemic. All these factors mean that the government can only go on for so long under current circumstances. In addition to all these, the foreign policy, which has employed a very aggressive rhetoric for the benefit of domestic political audiences for a long time now, is in need of a new political discourse and mentality both domestically and internationally, especially considering how Joe Biden has replaced Donald Trump as the President of the United States. Such a change is imperative for the government if it wants to guarantee its future, as well as for the opposition, whose primary goal is to go back from an unmanageable presidential system to the parliamentary system, and for the HDP, which has become completely marginalized under current circumstances. As such, change is a need that politics can delay for a while with interim formulas, but it cannot be avoided indefinitely. In other words, change for Turkey is not a matter of choice, but of necessity. This need for change, which

KÜRT MESELESİNİN ÇÖZÜMÜ: GÖNÜLLÜLÜK MÜ ZORUNLULUK MU?

Mevcut siyasi konjoktür sadece iktidarı oluşturan ittifak ve bu ittifak bloğunun Kürt meselesi konusunda tutumu üzerinden değerlendirildiğinde, ilk bakışta yeniden bir barış süreci hamlesi ülkede çok muhtemel görünmese de, yukarıda tarif edilen durum ve mevcut dimanikler, değişim talebini yok sayan hiçbir siyasete uzun vadede ayakta kalma şansı tanımıyor. Zira Türkiye'nin 2015'den bu yana biriken ve derinleşen problemleri her alanda sınırlarına ulaşmış durumda. İç siyasette iktidarın beka söyleminin artık destek bulmaması, Kürt seçmenin oylarının kimin iktidar olacağını önemli ölçüde belirler hale gelmesi, yeni kurulan siyasi partilerin varlığı, son reform paketi açıklamasından sonra AK Parti ve MHP arasında görünür hale gelen gerilim ve en önemlisi pandeminin etkisiyle iyice derinleşen ekonomik kriz aslında iktidarın mevcut yöntemlerle yola uzun süre devam edemeyeceğini gösteriyor. Tüm bunların yanında, daha önce ifade edildiği gibi, uzun bir zamandır iç siyasi tüketime yönelik olarak oldukça agresif bir retorik üzerinden akan dış politika da özellikle ABD'de Trump'dan Biden'a geçen yönetim değişikliği akılda tutulduğunda, hem içeriye hem de dışarıya dönük olarak yeni bir siyasi dilin ve anlayışın arayışını ve ihtiyacını Türkiye'ye dayatıyor. Bu değişim, geleceğini garanti altına almak isteyen iktidar için de, öncelikli hedefi kontrol edilemeyen bir başkanlık sisteminden parlamenter sisteme dönüş olan muhalefet için de ve tamamen marginalize edilmiş olan HDP için de aynı anda bir ihtiyaç. Dolayısıyla değişim, siyasetin ara dönem formülleriyle bir süre geciktirebileceği fakat sonsuza dek kaçınmayacağı bir ihtiyaç. Diğer bir ifadeyle Türkiye için değişim, bir gönüllülük değil zorunluluk meselesi. İç ve dış siyasette kendini dayatan bu değişim ihtiyacı, Kürt meselesi konusunda da zorunlu olarak bir değişimi gerektiriyor. Zira Kürt meselesi, iç siyasette HDP'yi dış politikada ise PKK'yi hedefe oturtması hasabıyla krize girmiş olan bu kutuplaştırıcı siyasetin söylem olarak merkezinde yer alıyor. Dolayısıyla mevcut siyasetteki herhangi bir değişim, Kürt meselesi konusunda da bir yaklaşım değişikliğini beraberinde getirecek. Bu anlamıyla, Kürt meselesinin çözümü de Türkiye için bir gönüllülük değil zorunluluk meselesi.

imposes itself in domestic and foreign politics, necessitates a change of attitude in the Kurdish issue as well. This is because the Kurdish issue is at the centre of this polarizing politics, which has entered a period of crisis as a result of its targeting the HDP in domestic politics and the PKK in foreign policy. Therefore, any change in current politics will also bring about a change in this approach to the Kurdish issue. In this sense, the solution of the Kurdish issue is not a matter of choice but one of necessity for Turkey.

At this juncture, given that the opposition in Turkey will not be in power in the near future, and that the current government still wields considerable power despite everything, the question of how Erdoğan, who cannot give up his current coalition partnership despite recognizing the need for change, will overcome this impasse, is of critical importance. There are not a lot of options for Erdoğan, whose space for manoeuvring is quite limited. At the same time, significantly reforming the presidential system, or ensuring a return to the parliamentary system is the most plausible resolution for Erdoğan if he wants to maintain his position in power.⁽²³⁾ Currently, however, it does not seem possible to overcome the domestic political deadlock merely through redesigning internal dynamics. What is needed today is a long-term and permanent model of change that will simultaneously relieve domestic politics, the foreign policy and, most importantly, the economy. This is because, even in order for Erdoğan to make changes, such as reform in the presidential system or a return to the parliamentary system, he must disrupt the existing alliances (or risk it to be destroyed), take steps to get the Kurdish electoral support, which has become extremely powerful in determining political power, and replace his partner in the alliance, since the current one has a high potential to disrupt these changes. Moreover, the obligation to take the Kurds into account in domestic politics imposes itself also in the context of Turkey's Middle East policy and international relations.

At this point, it is worth emphasizing that although the form and content of today's crisis is very different, it is reminiscent of the stalemate that Erdoğan experienced when the AK Party first came to power in 2002, unable

(23) <https://www.perspektif.online/odak/turkiyenin-reform-cikmazi/>

Bu aşamada, Türkiye'deki muhalefetin yakın bir gelecekte iktidar olamayacağı ve kuvvetten düşse de mevcut iktidarın hala koruduğu güç akılda tutulduğunda ve yine bu değişim ihtiyacını görmesine rağmen mevcut iktidar ortaklığından da vazgeçemeyen Erdoğan'ın bu açmazı nasıl aşacağı sorusu kritik bir önem taşıyor. Manevra alanı daralan Erdoğan için çok fazla seçenek mevcut değil. Öte yandan bu soruya cevaben "iktidarını devam ettirmek isteyen Erdoğan için başkanlık sistemini ciddi bir reforma tabi tutmak veya parlamenter sisteme geçişi sağlamak"⁽²³⁾ mevcut şartlarda mümkün olabilecek en akla yatkın öncelikli çözüm ihtimalleri içinde yer alıyor. Ancak gelinen aşamada, iç siyasetteki sıkışmayı sadece iç dinamiklerin yeniden dizaynıyla aşabilmek mümkün görünmüyor. Bugün ihtiyaç duyulan, aynı anda iç siyaseti, dış politikayı ve en önemlisi ekonomiyi de rahatlatacak uzun vadeli ve kalıcı bir değişim modeli. Zira Erdoğan'ın başkanlık sisteminde reform yahut parlamenter sisteme dönüş gibi değişimleri yapabilmesi için bile mevcut ittifak yapısını bozması (ya da bozulmasını göze alması), son derece belirleyici hale gelmiş olan Kürt oylarını almaya yönelik adımlar atması ve bozulma potansiyeli yüksek olan ittifak partneri yerine başka bir aktör koyması gerekiyor. Kaldı ki iç siyasette Kürtleri hesaba katma zorunluluğu, Türkiye'nin Orta Doğu siyaseti ve uluslararası ilişkileri bağlamında da kendini dayatıyor.

Bu noktada bugünkü krizin, içeriği ve biçimi çok farklı olsa da, AK Parti'nin 2002'de ilk iktidara geldiğinde, içeride herhangi bir destek bulamayan Erdoğan'ın o dönem yaşadığı çıkmazı hatırlattığının altını çizmekte fayda var. Bu çıkmaz, o dönem değişim ve demokrasi iddiası olan Erdoğan'a Avrupa'dan gelen destekle aşılmış ve ülkede genel bir demokratikleşme ve reform sürecini başlatmıştı. Aynı süreç ülkeye en az on senelik bir istikrar getirirken Erdoğan'a da bu süre boyunca kesintisiz iktidar sağlamıştı. Değişim ve reform süreci, aynı zamanda demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki güçlü bağı berraklaştırmış; ülke 2002-2006 yılları arasında nitelikli ekonomik büyüme sağlarken, çözüm süreci (2005-2015) boyunca da sanayi ve turizm gelirleri sadece bölgede değil

(23) <https://www.perspektif.online/odak/turkiyenin-reform-cikmazi/>

to find any domestic support. This impasse was overcome with the support of Europe for Erdoğan, who claimed to be aiming for change and democracy at that time, and a general democratization and reform process began in Turkey. While this process brought stability to Turkey for at least ten years, it also provided Erdoğan with uninterrupted power throughout this period. The process of change and reform also made abundantly clear the strong connection between democracy and economic growth. As Turkey achieved a qualified economic growth between 2002-2006, industry and tourism revenues increased significantly not only in the region but also throughout Turkey during the resolution process (2005-2015). Today, the need for change and normalization which impose themselves on us can only be realized through the revival of Turkey-EU relations and a return to the search for a political solution to the Kurdish issue, which are two inextricably connected processes. Only if this dual process comes into play can the need for change in Turkey be implemented in a long-term and sustainable way.

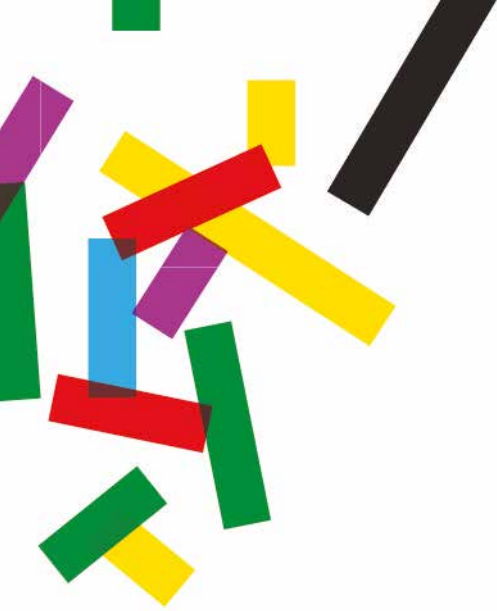
The steps to be taken for the EU membership process, which will gain dynamism in response to the need for change in politics in Turkey, will bring about normalization in domestic and foreign politics, save the Kurdish movement from its position as a target of rising nationalism and polarization, and make possible the development of the grounds for dialogue at home and abroad, and will ultimately contribute to the expansion of the field of politics. The fundamental basis required in order to facilitate this model of change and normalization, which requires the synchronous operation of the two processes, already exists in Turkey. In addition to the fact that the public's dissatisfaction with Turkey's current conditions caused electoral support for the ruling bloc to decline, although the rising nationalism, increasing political and social polarization and existing alliance structures in Turkey in the last five years have considerably restricted the political manoeuvring space, even today, all political parties, security bureaucracy and a considerable portion of the public recognize that the Kurdish issue can only be resolved by political, and not military means. This awareness and acceptance that a political problem requires a political solution is the result of the foundation created by the previous resolution process, and the norm it created in favour of peace. Even the leading representatives of the ruling bloc state that al-

tüm ülkede önemli ölçüde artmıştı. Bugün de kendini dayatan değişim ve normalleşme ihtiyacının yolu olarak karşımızda duran, birbirini destekleyen iki süreç olarak Türkiye-AB ilişkilerinin canlanması ve Kürt meselesinde siyasi bir çözüm arayışına geri dönüştür. Ancak bu ikili süreç devreye girdiği takdirde ülkedeki değişim ihtiyacı uzun vadeli ve sürdürülebilir bir şekilde uygulanabilir.

Türkiye'de siyasetin değişim ihtiyacına yönelik olarak yeniden dinamizm kazanacak AB üyelik süreci için atılacak adımlar, iç ve dış siyasette normalleşmeyi, yükselen milliyetçiliğin ve kutuplaşmasının hedefindeki Kürt hareketinin hedef tahtasından indirilmesini, içeride ve dışarıda diyalog zemininin geliştirilmesini ve nihayetinde siyaset alanının genişlemesini beraberinde getirecektir. İki sürecin senkronize şekilde işletilmesini gerektiren bu değişim ve normalleşme modelini kolaylaştıracak temel ise ülkede zaten mevcuttur. Kamuoyunun içinde bulunulan ülke şartlarına ilişkin memnuniyetsizliğinin iktidar bloğunun oylarının gerilemesine neden olmasının dışında, Türkiye'de son beş senede yükselen milliyetçilik, artan siyasi ve toplumsal kutuplaşma ve mevcut ittifak yapıları siyasetin manevra alanını daraltsa da, bugün dahi tüm siyasi partiler, güvenlik bürokrasisi ve kamuoyunun hatırı sayılır bir kısmı, konu gündeme geldiğinde Kürt meselesinin askeri yöntemlerle değil ancak ve ancak siyasi yöntemlerle çözülebileceğini kabul etmektedir. Siyasi bir sorunun siyasi bir çözüm gerektirdiğine dair bu farkındalık ve kabul, bir önceki çözüm sürecinin oluşturduğu temelin ve barış lehine yarattığı normun sonucudur. İktidar bloğunun önde gelen temsilcileri dahi, bugün Türkiye'nin askeri yöntemlerle "teröriste" karşı yürüttüğü mücadelede başarılı olduğunu (PKK'nin Türkiye'deki faaliyetleri son 5 yılda neredeyse yok derecesine inmiştir) fakat bunun "terörizmle mücadelede" başarılı olduğunu anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Dahası toplumsal ve siyasi aktörler, çözülmemiş bir Kürt meselesinin siyasi, toplumsal ve ekonomik maliyetinin tüm toplumsal kesimler için her geçen gün daha da arttığını da ayrıca kabul etmektedir. Dolayısıyla ortak ideallerden ziyade, farklı siyasi ve toplumsal kesimleri aynı anda zorlayan koşullar ve bu bağlamda kendini dayatan ülke ihtiyaçları ve çıkarlar, Türkiye-AB ilişkilerinin yeniden canlanmasını ve Kürt meselesinde siyasi çözüme geri dönüşü içe-

though Turkey is successful in its fight against "terrorists" through military methods (PKK's activities in Turkey have decreased to almost non-existent levels in the last 5 years), this does not mean that they have been successful in the "fight against terrorism". Moreover, social and political actors also acknowledge that the political, social and economic costs of an unresolved Kurdish issue for all sections of society are increasing with each passing day. Therefore, instead of shared ideals, the conditions that impose themselves on different political and social groups at the same time, and Turkey's needs and interests that impose themselves in this context, form the basis of this synchronized model of change, which includes the revival of Turkey-EU relations and a return to a political solution in the Kurdish issue. Another possibility that would positively affect such a model is the year 2023, as it is both the centennial of the Republic and the planned date of the general elections. Political actors, that is to say, both the ruling power and the opposition, need a success story for themselves. They can win back with the dissatisfied voters with such a model of change on the way to the centenary of the Republic. If this opportunity is properly used, Turkey's problems, which have accumulated since 2015, can be resolved and the public can be persuaded to a constructive and unifying policy by re-establishing bridges between the various social groups which have been alienated from one another by the polarizing political language. Achieving political and economic stability in Turkey depends on the peaceful resolution of the Kurdish issue, and a democratic Turkey with a well-functioning economy which has resolved the Kurdish issue will benefit not only itself but also its allies. This is because the Kurdish issue is a problem that threatens the public order in Europe today, considering the presence of the Turkish and Kurdish diaspora in Europe. A self-confident Turkey which has resolved its problems would certainly be a more reliable and predictable partner for its international allies, such as the EU. A politically and economically stable Turkey also ensures the stability of Europe, and it would also, for instance, be better placed to manage the migration movements towards Europe and become an economically important supply and production centre for Europe. In short, a Turkey that has resolved its problems will be a much less "costly" country for Europe in terms of politics and the economy.

ren bu senkronize değişim modelinin zeminini oluşmaktadır. Byke bir modeli olumlu ynde etkileyecek bir başka imkan da, hem Cumhuriyet'in yüzüncü yılı hem de genel seçimlerin planlanan tarihi olması dolayısıyla 2023'tür. İktidarı ve muhalefetiyle yeniden bir başarı hikayesine ihtiyaç duyan siyasi aktörler, mevcut durumdan memnununiyetsiz olan seçmeni Cumhuriyetin yüzüncü yılına giderken böyle bir değişim modeliyle yeniden yakalayabilir. Eęer bu fırsat değerlendirilirse, ülkenin 2015'den bu yana biriken problemlerine çözüm bulunabilir ve kutuplaştırıcı siyasi dilin birbirinden uzaklaştırdığı toplumsal kesimler arasında yeniden köprüler kurularak, toplum yapıcı ve birleştirici bir siyasete yeniden ikna edilebilir. Türkiye'de siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması Kürt meselesinin barışçıl yollardan zlmesinden geçmektedir ve Kürt meselesini zmř demokratik ve ekonomisini düzeltmiş bir Türkiye'nin sadece kendisine değil müttefiklerine de faydası olacaktır. Zira Kürt meselesi, Avrupa'daki Türk ve Kürt diasporası akılda tutulduğunda, buğun Avrupa'nın da kamu düzenini tehdit eden bir sorundur. Dolayısıyla sorunları zen ve zgven kazanan bir Türkiye, AB gibi uluslararası müttefikleri için de daha güvenilir ve öngörülebilir bir partner olacaktır. Sonuç olarak siyasi ve ekonomik açıdan istikrarlı bir Türkiye Avrupa için de istikrarın sigortasıdır ve böyle bir Türkiye rneęin Avrupa'ya yönelen g hareketlerini de daha iyi şekilde yönetebilir ve Avrupa için ekonomik açıdan önemli bir tedarik ve üretim merkezi haline gelebilir. Kısacası sorunlarını zmř bir Türkiye Avrupa için de siyasi ve ekonomik açıdan daha az maliyetli bir ülke olacaktır.

11 Guilford Street London WC1N 1DH
United Kingdom
+44 (0) 207 405 3835

 democraticprogress.org

 info@democraticprogress.org

 [@DPI_UK](https://twitter.com/DPI_UK)

 [DemocraticProgressInstitute](https://www.facebook.com/DemocraticProgressInstitute)

